Dr FRAN BINIČKI

PREDZIĐE KRŠĆANSTVA

SA SLIKAMA

JERONIMSKA PUČKA KNJIŽNICA
205.

I (8)

JERONIMSKA PUČKA KNJIŽNICA
GOD. 1924. || UREĐUJE DR JOSIP ANDRIĆ || BROJ 205.

PREDZIĐE KRŠĆANSTVA

POVIJEST KATOLIČKE HRVATSKE

NAPISAO
Dr FRAN BINIČKI

SA SLIKAMA

IZDALO DRUŠTVO SV. JERONIMA
KNJIGA DVJESTA PETA

TISKARA NARODNE PROSVJETE Z. S O. J. U ZAGREBU



1. Papina riječ.

Brojila se godina 1519. Na stolici je sv. Petra u Rimu sjedio slavni papa Lav X. On pozva 12. prosinca te godine svoje savjetnike stožernike ili kardinale u vijeće. U tome je vijeću prikazao skradinski biskup Toma Niger očajne prilike kraljevine Hrvatske i hrvatskoga bana, biskupa Petra Berislavića. Papa je Lav X. već prije izdašno pomagao banu Berislaviću. A sada je pred svojim stožernicima papa Lav X. izjavio svečano ovo: „Sinko, pođi i pozdravi svoga bana i sav narod hrvatski! I javi svima: Glavar Crkve katoličke ne će dopustiti, da propadne Hrvatska, najčvršći štit i predziđe kršćanstva."

Papa Lav X. održa riječ. Opet je svojski podupirao Hrvatsku i slavnoga bana njezina. Dapače Berislavića je imenovao i stožernikom (kardinalom). No kad je u Hrvatsku za biskupa Berislavića donesen bio stožernički (kardinalski) šešir, Berislavić je već bio pod ledinom. Poginuo je kod Korjenice u okršaju s Turcima.

Nasljednici su se pape Lava ugledali u nj. A i hrvatski se banovi ugledaše u Berislavića. Na papu se Inocencija XI. dne 10. listopada obratio hrvatski ban Nikola Erdedi. I on je živo zamolio papu, da se dostoji pomoći i očuvati katoličku kraljevinu Hrvatsku, to predziđe Italije, pače svega kršćanstva. I papa je Inocencij pružio pomoćnicu ruku. A predziđe je kršćanstva prebrdilo bure i olujine, pa stoji neslomljeno i danas.

2. Hrvati i Hrvatska.

Nisu li sve to tek bajke i izmišljotine? — upitat će možda koji nevjerni Toma. — Ta neke učene glave pišu danas, da Hrvata uopće nije ni bilo, a kamo li da je kraljevina Hrvatskà mogla biti bilo čije predziđe!

Da, ima mnogo takvih, što pišu za neuke i prodaju im rog za svijeću. Ima mudrih glava, koje bi moralo nositi sto nogu. I neke takve mudre glave pišu, da je Hrvate stvorila ona Austrija, koja je blizu četiri vijeka ispijala Hrvatskoj krv. Pišu, da su Hrvati ukrali jezik svojoj braći. Kanda su naši pređi bili prije nijemo blago! I tko bi sve nabrojio! Više lud zamisli, nego more ponese. Klin se izbija klinom. Stoga i neki prevatreni Hrvati ustvrdiše: Hrvatsko je ime sačuvano u svih slavenskih naroda, a to je dokaz, da su se nekada svi Slaveni zvali Hrvatima. No što je previše, nije ni s maslom slatko. Istina je, a to je dokazao naš povjesničar Vjekoslav Klaić, da je među svim slavenskim narodima bilo Hrvata. I meni nedavno piše jedan stari pobratim Poljak: „Čudno je, kako se razlikuje naš jezik. A mi smo ispod Krakova * vaša rođena braća, jer nas povjesničari zovu Hrvatima. Samo su nas poslije Madžari razdijelili od vas."

A evo, kako bi se moglo izaći na kraj! Ime Hrvat po svoj prilici znači: osvajač, bojovnik, vladar. U grčkom, litavskom, njemačkom, pače i u starom indijskom jeziku ima riječi, koje znače slično. Možda je hrvatsko pleme bilo vladarsko ili vojničko u svih Slavena. Možda i hrvatska riječ ban pomaže odgonetati tu zagonetku. Noviji mudraci od istoka tvrde, da su nam bana namrli Avari. A ako su ga namrli Hrvatima, zašto nisu Česima, koje su Avari i te kako gnjeli? Bit će istina ovo. Ban je zapravo veliki gospodin. A eto u starom indijskom jeziku, najstarijem bratu evropskih jezika, riječ bhavan i bhavat znači gospodin. Dakle je ban čisti Hrvat i najstariji hrvatski gospodin. Kad su se Hrvati odijelili od drugih Slavena, otišli su i hrvatski banovi, a zamijenili su ih tuđi kuningi ili knezovi. Naši su banovi imali svoje dvore i u njima sobe. U novije doba rekoše, da smo sobe posudili od Madžara. A Madžari su se skitali po pustarama i hranili prijesnim mesom, kad smo mi Hrvati u ovoj lijepoj domovini već imali lijepe banske dvore. I naša je riječ soba rođena sestra indijskog sabka, a ta znači: dvorana, vladarski dvor. Naša braća sjeverni i istočni Slaveni nemaju sobe, već pokoj i komnatu.

* Krakov je grad u Galiciji u republici Poljskoj.

Bilo kako mu drago, stalno je, da hrvatsko ime nije nova kovanica ni biljka nametnica, nego prastaro ime poznato u svih slavenskih ogranaka. Kad se prastari Slaveni raziđoše, ne pođoše ni svi Hrvati zajedno. A odakle dođoše naši pređi, koji naseliše ovu domovinu? I kada dođoše? Stare se knjige o tome ne slažu. A ne slažu se ni učene glave. Sva je prilika, da se svi Hrvati nisu doselili najednom, već malo pomalo. Možda su protekle i stotine godina, dok se svi ne doseliše. Grčki car Konstantin Porfirogenit, koji je živio i vladao u Carigradu prije tisuću godina, pripovijeda, da su Hrvati naselili stari Ilirik, Dalmaciju i Panoniju. A to je zemlja od Drave i Mure do Bojane, od Raše u Istri i Jadranskoga mora do Drine ili Kolubare. Znamo, da se ime ban najviše spominje u Bosni i Hercegovini, Dalmaciji i Crnoj Gori. Zna se, da je Bosna u starini bila zasebna banovina. A banove su imali samo Hrvati. I to prije, mnogo prije, nego što se i znalo za Austriju. Zlobnici i neznalice mogu okresivati stare granice hrvatskih pokrajina, ali je povjesnica poput sunca, koje se ne da pokriti šakom.

3. Zadatak Hrvatstva.

Svijetom vlada Božji promisao. Bog redi i ravna sve, skrbi se za sve. I najmanjemu crvku i najsitnijoj travi namjenjuje zadatak kao i golemu slonu i kitu i stoljetnome hrastu. Najviše se Bog skrbi za čovjeka, koji je vršak i vijenac Božjih stvorova. Svaki čovjek ima posebni zadatak. A promisao mu Božji daje i posebne darove i pomaže, da taj zadatak izvrši zdušno i dolično. I narodima ravna Božji promisao. I njima određuje posebne zadatke i daje im pomagala. Pojedini su ljudi kratkovjeki, narodi žive stotine, tisuće godine. Ali kad narod izvrši zadatak, što mu ga je namijenio Božji promisao, iščezava s lica zemlje ili se pretapa u drugi. Nekada su živjeli stari Egipćani, Babilonci, Asirci. Bili su to veliki i jaki narodi. Danas im se zameo trag. Izvršili su svoj zadatak, pa su dali mjesto drugima.

A kakav je zadatak Božji promisao namijenio hrvatskome narodu? Sve da i šuti povijest, sve da nemamo papinih riječi ni povijesnih dokaza, mogli bismo to odgonetati, bez straha, da se miješamo u tajne osnove Božjega promisla. Hrvatski se narod naselio na razmeđu Istoka i Zapada. Od drevne su se davnine na tome razmeđu sukobljivali i borili razni narodi,

razne misli. Iliri, Kelti, Grci, Rimljani, Goti, Huni omastiše krvlju ovu našu današnju Hrvatsku. A poslije njih su amo grunuli Avari, Arapi, Madžari, Tatari, Turci. Zaprijetili su redomice kršćanskome Zapadu. Koji su narodi trgli drugim putem, doprli su daleko. No koji su potegli preko Hrvatske, polomili su krila. Hrvatska je stradavala. Neprijatelji su je lomili, rušili, ali im je uzalud bila muka i napori. Katkad je okrnjiše i gadno osakatiše, ali je ne mogoše srušiti ni prebrditi. Još se prije Hrvata sukobio ovdje krst s nekrstom, pa krivovjerja s katoličanstvom. Poletjelo je tu mnogo mučeničkih glava, ali se kasnije ipak tuda raširila kriva vjera. Tako je u ovim našim krajevima bilo, dok se nisu ovamo doselili Hrvati. A kad su Hrvati došli, kad je ova zemlja postala hrvatska, zapala je Hrvate zadaća, da ovdje čuvaju kršćanstvo. I poslije dolaska se Hrvata ovdje borila nekršćanska i krivovjerska misao proti kršćanskoj katoličkoj. No dok se u susjedstvu Hrvatske širio vjerski raskol, dok je unaokolo preotimalo mah krivovjerje, zahvatilo je donekle i u Hrvatsku, ali jezgra hrvatskoga naroda ostaje kršćanska, katolička. Mačem, perom i živom riječi stoji hrvatski narod na obrani sv. katoličke vjere i Crkve. Stoji kao čvrsti, živi zid, posve prožet vjerom katoličkom. Tako vrši zadatak, što mu ga je namijenio Božji promisao. A drži se junačke riječi i ugovora, što ga sklopiše s nasljednikom Petrovim prastari nam pređi, kad primiše sv. krst.

Ne znamo zastalno, kada su i kako su pokršteni stari naši hrvatski pradjedovi. Vijesti su o njihovu krštenju oskudne i nejasne, pa se o tom ne slažu ni učeni ljudi. Samo tvrde, da su Hrvati prvi od slavenskih naroda primili sv. krst. A kad su se pokrstili, sklopili su sa sv. Ocem Papom ugovor. Grčki je car Konstatin napisao prije tisuću godina o tom evo ovo: „Kad su Hrvati primili sv. krst, obvezaše se posebnim pismenim ugovorima i prisegoše sv. Petru apostolu, da nikada ne će oružani provaljivati u tuđe zemlje, već da će gojiti mir sa svima, koji su voljni mira. A za uzvrat dobiše od pape zalog, da će im Bog biti osvetnik, ako kadgod drugi narodi provale u hrvatsku zemlju i uzmu je pustošiti. A pobjedu će im isprositi njihov zaštitnik sv. Petar." Neupravice je spominjao taj ugovor papa Ivan VIII., koji je hrvatskome banu Zdeslavu godine 879. pisao, da su sv. Petar i Pavao hrvatski zaštitnici. A i papa Ivan X. je pisao godine 924., dakle baš ravno prije tisuću godina, ljubeznome sinu Tomislavu, prvom hrvatskom kralju, da je hrvatski narod osobiti sin svete rimske crkve.

Zaustavimo se malko! Na kršćanski su se Zapad prije Hrvata naselili Vandali, Goti, Huni i drugi narodi. Nema spomenka, da bi rimski pape bilo s kojima sklopili svečani međunarodni ugovor, nego samo s Hrvatima. Sjajno je to svjedočanstvo za tjelesnu i duševnu snagu naših pređa. Neki šeprtlje tvrde, da su Hrvati došli amo kao nekakvi robovi gotski, avarski, čiji li? Ali se sa šačicom roblja ne sklapa međunarodni ugovor, već se namigne gospodaru, da zauzda robove. Ugovor se sklapa s narodom jakim i opasnim. Kad je dakle papa sklopio s Hrvatima ugovor, onda je to i potvrda, da su Hrvati zbilja bili snažni osvajači. No zašto sv. Stolica nije sklopila ugovora s Hunima, s Vandalima, s Gotima? Mislimo, zato, jer se nije pouzdavala u njihovu riječ i prisegu, u njihovu duševnu jakost. Ali je taj ugovor Hrvata sa sv. Stolicom još i više. To je pravi uzvišeni zavjet hrvatskoga naroda: narod se hrvatski zavjetovao Bogu, da će se držati njegova sv. Evanđelja i zapovijedi, a Kristov namjesnik jamči, da će Bog pomagati narodu hrvatskome u svakoj pravednoj borbi, pa je Isusov apostol sv. Petar postao hrvatskome narodu zaštitnik i osvetnik. Tim je međunarodnim ugovorom i svečanim zavjetom zajamčio hrvatski narod, da će vazda biti vjeran Bogu i njegovoj vjeri, da će biti predziđe kršćanstva. Tim je izvojštio i najsjajniju pobjedu: pobjedu nad svojim neznabožačkim praznovjerjem, nad raspojasanim strastima. Tim je stupio u kolo kršćanskih naroda i udario neslomljenu podlogu svoj kasnijoj slavi i veličini svojoj. Hrvatski su susjedi gramzili za bogatstvom, za osvajanjem, za svjetskom vlašću i sjajem, a Hrvat je branio križ Isusov, izvor svjetlosti, napretka i sreće.

4. Prve borbe i pobjede.

Grčki je car Konstantin Porfirogenit („rođen u grimizu"), koji je vladao od godine 912. do 959. u Carigradu, napisao, da je grčki car Heraklij, koji je vladao od 610. do 641. godine, dopustio Hrvatima, neka se nasele u današnjoj domovini. Ali neka prije potjeraju Avare. Nato, veli, petero braće i dvije sestre povedoše Hrvate preko Karpata* i zametnuše rat s Avari-

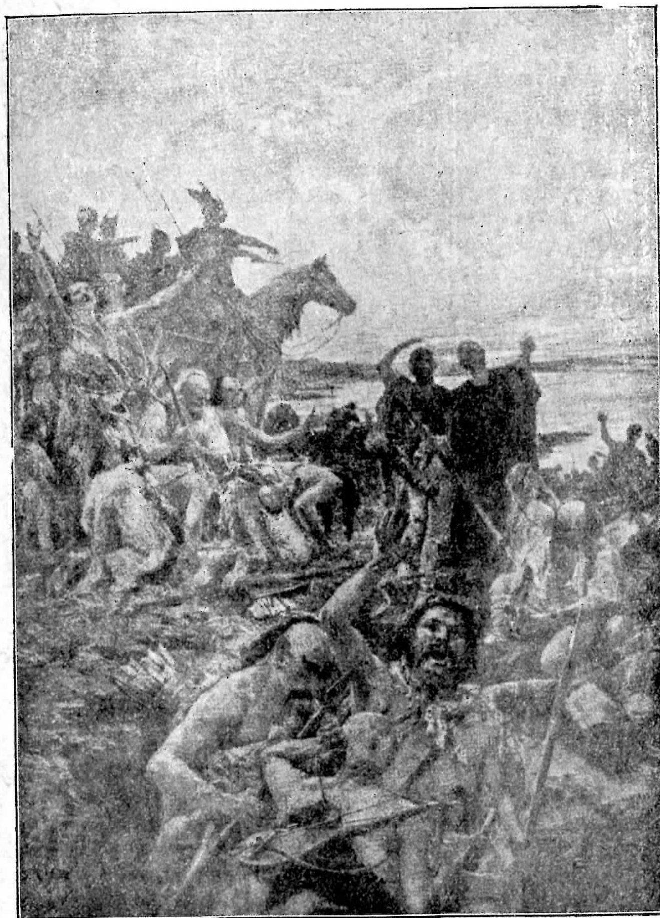
* Karpati su veliko gorje u Slovačkoj, Madžarskoj i Rumunjskoj. Neki učenjaci kažu, da je i to gorje dobilo ime od imena Hrvata, koji su nekada oko toga gorja imali svoju zemlju, prije nego što su se doselili u ove naše sadašnje hrvatske zemlje.

ma. Jedan je dio Avara poginuo u tom ratu, a drugi su se pomiješali s Hrvatima, pa je tako avarska vlast u većini ovih naših krajeva nestala. Naši učeni ljudi vele, da je to priča. A ne mora biti priča. Istina je, da su Avari još skoro dvjesta godina iza dolaska Hrvata imali državu u krajevima današnjega Srijema, Bačke i Madžarske, a potpuno ih je iza 800. godine slomio istom franački car Karlo Veliki, kojemu je pomagao i knez Vojnomir, vladar Posavske Hrvatske. No istina je i to, da se Avari nisu bili zaustavili samo na Dravi ili na Savi, već su provalili i u Dalmaciju. A zajedno su s Hrvatima 626. godine udarali i na sam Carigrad. Naskoro ih je nestalo iz Južne Hrvatske. Osvajači, pogotovu onako divlji kao Avari, ne ostavljaju rado osvojene zemlje. Zato možemo držati, da je grčki car Konstantin malko iskitio ono o dolasku Hrvata. Htio je istaći, da su tadanje hrvatske zemlje nekad bile grčke. Ali mu možemo vjerovati, da su Hrvati istom nakon duga i teška ratovanja slomili Avare u Južnoj Hrvatskoj. Tako oslobodiše moćno bizantinsko grčko (carigradsko) carstvo od propasti, a i kršćanski Zapad od divljačkoga zatornika. Franački je car Karlo Veliki s pomoću Hrvata dovršio djelo, što ga započeše Hrvati.

Stara je hrvatska mana bila nesloga. Ta se rđa drži hrvatskoga naroda sve dosele. Zbog nesloge se ne sjediniše hrvatska plemena odmah u jaku državu, čim su došla u ove krajeve, već osnovaše više državica. Ne zna se pravo, koliko. Neki vele sedam, neki: više od sedam. Svakako su najznamenitije bile dvije hrvatske države: Dalmatinska Hrvatska i Posavska Hrvatska. Tim su državama vladali banovi (ili knezovi). Istom je hrabri Tomislav, knez Dalmatinske Hrvatske, ujedinio svu Hrvatsku i proglasio se kraljem ravno prije tisuću godina. Gdje je u našoj blizini druga država, koja bi se mogla ponositi takvom starinom?

Prije Tomislava su i Panonska i Dalmatinska Hrvatska priznale vrhovnu franačku vlast. No franačko je gospodstvo Hrvatima brzo dojadilo. Ban je Ljudevit Posavski skočio oko 810. godine na oružje protiv franačke vlasti, pa je do 822. god. svladao devet velikih franačkih carskih vojska, a kad je franačko carstvo poslalo na njega i desetu najveću vojsku, onda je ipak morao pobjeći iz svoga glavnoga grada Siska i iz Posavske Hrvatske najprije u Srbiju, a onda u Dalmaciju. U tim je ratovima posavskih Hrvata proti franačkoj vlasti Borna, knez Dalmatinske Hrvatske, držao s Francima, pa se radi tuđina dalmatinski i posavski Hrvati iskrviše među sobom. A kad je i Ljudevit, knez Posavske Hrvatske, prebjegao u Dalmaciju,

da se spasi, dao ga je potajno ubiti Ljutomišl, ujak onoga kneza Borne, koji je još prije toga bio umro. Tako pogibe junački



Dolazak Hrvata.
Naslikao Celestin Medović.

hrvatski knez Ljudevit, ali ne pogibe Ljudevitova misao. Hrvatski je narod stresao malo pomalo franački jaram. Naskoro

se dalmatinski Hrvati uhvatiše u koštac s oholom talijanskom državom Venecijom ili Mlecima, ali pohlepni Mlečići osjetiše češće jaku hrvatsku šaku.

Dok su se Hrvati za svoju slobodu borili s lakomim susjedima, zaprijeti kršćanstvu golema pogibao od Arapa ili Saracena. Oni osvojiše glavni egipatski grad Kairo, pa još od 827. godine počeše udarati i na talijanski otok Siciliju, a godine 841. osvojiše talijanske gradove Bari i Tarenat. Dapače 846. godine su prodrli i u Rim i orobili crkvu sv. Petra. Ne poštediše Arapi ni Hrvatske. Za bana Mojslava, koji je vladao od godine 835. do 845., zauzeše Arapi Budvu, Risan i Kotor, a navališe i na Dubrovnik. Mletački dužd Petar Tradonik krene protiv Arapa, ali ga oni smrviše. Na hrvatske su obale i otoke Arapi češće navaljivali. Sve su robili i pustošili, a hrvatsku su djecu odvodili u arapsku Španjolsku. Nasljednici su se bana Mojslava ban Trpimir (djed prvoga kralja Tomislava) i ban Domagoj češće sukobili s Arapima, koji nijesu mogli zadržati ni pedlja zemlje hrvatske. Još i više. Grčki car Vasilij i franački car Ludovik naumiše oteti Arapima grad Bari (u Italiji) i potjerati ih u Afriku. No car Vasilij prevjeri. A Ludovik pozva onda u pomoć hrvatskog bana Domagoja. Franci i Hrvati zauzeše baš na Svijećnicu 871. godine grad Bari. Ali dok se Domagoj s hrvatskim brodovljem u Italiji borio protiv nekrsta, navali grčki vojvoda Niketa Orif na Hrvatsku, pa je oplijeni i opustoši. Hrvati se, osobito Neretvani, uzeše iza toga ljuto osvećivati Grcima i njihovim saveznicima Mlečanima. Stoga talijanski Mlečići i prozvaše Domagoja najgorim slavenskim (hrvatskim) banom.

Hrvatski je ban Trpimir (djed Tomislavov) ratovao i s Bugarima, koji su onda vladali zemljom do Drine, a još nisu bili kršteni. Bugarski knez Boris navali na Hrvatsku, ali ga ban Trpimir pobijedi. Kasnije se knez Boris pokrstio, pa je bio dobar prijatelj hrvatskome banu Branimiru, koji je vladao od 879. do 892. godine i koji je bio vrlo odan rimskome papi i katoličkoj Crkvi. Baš u ono se vrijeme odijelio Carigrad od rimskog pape i proveo samostalnu pravoslavnu vjeru, pa je i hrvatski ban Zdeslav naginjao uz Carigrad. Ali Zdeslava je srušio ban Branimir, koji je proglasio, da Hrvati ostaju vjerni sv. Ocu Papi. Ban Branimir je najviše ratovao s talijanskim Mlečićima. Mletački dužd Petar Kandijan navali 887. godine na Hrvatsku, ali izgubi slavu i glavu. Kad su ovako stradali, talijanski Mlečići zamoliše mir. Ban Branimir pristade pod pogodbom, da Mlečići za plovidbu po moru plaćaju godišnji danak. Taj su danak plaćali Mlečići odonda stotinu godina. Jadransko je more dakle bilo sinje hrvatsko more, pa su i talijanski Mlečići morali Hrvatskoj plaćati za to, da smiju ploviti Jadranskim morem!

Uto je Posavska Hrvatska provodila bolje dane za svojih banova Ratimira, koji je vladao od 829. do 838. godine, i Mutimira, koji je vladao negdje oko 870. godine. Baš u to su vrijeme sveta braća Ćiril i Metod prošla kroz jedan dio Hrvatske na putu iz Moravske u Rim.* Za bana se Braslava, koji je u Posavskoj Hrvatskoj vladao od 880. do 896. godine, osilio moravski knez Svatopluk, pa je raširio svoju vlast sve do Drave. Radi toga se zakvačio s njemačkim kraljem Arnulfom. A ban Braslav se poboja za svoju vlast, priznade vrhovnu vlast njemačku i pomagaše Arnulfu u borbi protiv Svatopluka. Ali se Arnulf ne uzdavaše u snagu svoju i Braslavljevu, te pozva u pomoć divlje Madžare. Njih potjeraše rođaci Pečenezi iz stare postojbine, koja je bila negdje u današnjoj Rusiji, te se tako Madžari prikučiše gorju Karpatima. Na poziv njemačkog cara Arnulfa prijeđoše Madžari i preko Karpata, navališe 892. godine na Moravsku i naskoro oboriše moravsku državu. Ali time Madžari potisnuše i Nijemce i Slavene iz Podunavlja, pa zauzeše plodnu ravnicu oko Dunava. Odatle se zalijetahu češće na Njemačku i na Italiju.

Njemačka je iza smrti cara Arnulfa oslabila. Posavskoj je Hrvatskoj trebalo jače zaleđe protiv madžarskih čopora, koji su se počeli zalijetati i u Hrvatsku. Uto se u Dalmatinskoj Hrvatskoj popeo na bansku stolicu junak Tomislav. Kad

---

* Ćiril i Metod dođoše iz Carigrada 864. godine u slavensku državu Moravsku na poziv moravskoga kneza Rastislava. Tamo utvrdiše Moravljane u vjeri, a raširiše kršćanstvo i u susjedne zemlje. Izumiše slavenska slova, valjda glagolska, pa uvedoše u službu Božju stari slavenski jezik. U tom su svom svetom radu mnogo morali pretrpjeti osobito od njemačkog svećenstva, ali su ostali vjerni svetoj Stolici rimskoj. Ti su njemački svećenici tužili svetu braću papi u Rim, da šire krive nauke (valjda pravoslavlje), pa su zato Ćiril i Metod 867. godine otišli u Rim, da papi dokažu svoju vjernost prema katoličkoj Crkvi. Taj ih je put vodio i kroz Hrvatsku. Godine 870. postao je sv. Metod srijemski (panonski) nadbiskup sa sjedištem u Blatnom Gradu (u današnjoj Madžarskoj), pa je hrvatski ban Mutimir sv. Metoda priznao i nadbiskupom Posavske Hrvatske.

je on učvrstio svoju vlast u Dalmatinskoj Hrvatskoj, priznala ga je i Posavska Hrvatska svojim vladarom, a on je ujedinjenu Hrvatsku hrabro branio i obranio od divljih Madžara. Ujedno je tim Hrvatska obranila i Italiju od madžarske najezde. Madžari su krenuli poslije na Njemačku, ali su bili teško poraženi 955. godine kod bavarskoga grada Augsburga. Kad su tako Madžari bili stisnuti s jedne strane od Hrvatske, s druge od Njemačke, a i od drugih naroda, pripitomiše se u novoj postojbini, u današnjoj Madžarskoj. Od Hrvata poprimiše Madžari mnogo toga. Pa i njihova je atila stara hrvatska surka.

Kad je Tomislav združio sve hrvatske zemlje u jednu državu i kad je tu svoju hrvatsku državu obranio od opasnih Madžara, koji su prije toga srušili tadanju najjaču slavensku državu Moravsku, proglasio se Tomislav 925. godine hrvatskim kraljem. Stari je hrvatski ljetopisac pop Dukljanin napisao u svome ljetopisu, da se prvi hrvatski kralj Tomislav krunio na Duvanjskom polju. I sv. Otac Papa ga je priznao hrvatskim kraljem. Pod Tomislavom su u ono doba bili otprilike svi današnji hrvatski krajevi, pa je to bila i te kako jaka država. S njom je kod Srijema i oko donje Drine graničila jaka bugarska država, u kojoj je baš u to doba vladao silni bugarski car Simeun. S njime se kralj Tomislav naskoro sukobio radi Srba. Car Simeun je naime naumio osvojiti sav Balkanski poluotok, pa se zarati najprije s grčkim ili bizantinskim (carigradskim) carstvom. Kasnije opustoši posve Srbiju, pa su Srbi bježali pred Bugarima u Hrvatsku. Kralj Tomislav primi srpske bjegunce u Hrvatsku, a Simeun radi toga pošalje silnu vojsku protiv Hrvata. No Hrvati poraziše dva puta (godine 924. i 927.) Bugare do nogu. Naskoro je zatim umro i car Simeun, a dvije su bratske susjedne države, Hrvatsku i Bugarsku, nakon toga izmirili papini poslanici. Iza Simeuna poče padati bugarska država, a Srbija se uze oporavljati.

Prvi je hrvatski kralj Tomislav umro nekako prije 930. godine. Hrvatska se poslije smrti Tomislavljeve nije dugo održala onako jaka i slavna. Nastadoše domaće smutnje. Na Hrvatsku su stali udarati Arapi, ali arapske su nasrtaje suzbili hrvatski mornari. Dapače Hrvati navališe na arapsku mornaricu kod jednog talijanskog poluotoka i sjajno je pobijediše. Gore sreće bijahu Hrvati sa starim takmacima talijanskim Mlečićima. Mletački dužd Petar II. Orseolo upotrijebi hrvatsku neslogu i uskrati danak, što su ga Mlečići sto godina plaćali

za plovidbu po hrvatskom moru. Dapače 998. godine su Mlečani zauzeli i dalmatinske primorske gradove i otoke. Poslije se opet osilio grčki car Vasilij II., pa je hrvatski kralj morao priznati njegovu vrhovnu vlast. Istom je kralj Petar Krešimir Veliki, koji je vladao od 1058. do 1073. godine, obnovio opet Tomislavljevu veliku hrvatsku državu. Ali nakon njegove smrti nastadoše nove smutnje. Kralja Slavića, koji je vladao od 1074. do 1075. godine, zarobiše Normani. Iza njega je vladao kralj Dmitar Zvonimir od 1076. do 1089. godine, pa je on opet znatno podigao Hrvatsku. Ali on je stao stezati samovoljne velikaše, pa je izgubio glavu. Madžarski kralj Ladislav htjede nato osvojiti Hrvatsku uime svoje sestre Jelene Lijepe, udovice Zvonimirove. No dospio je samo do Gvozda-Kapele. Naskoro potjeraše Hrvati Ladislavljeva sinovca Alma. U južnoj je Hrvatskoj uto pregnuo kralj Petar Svačić, da obnovi klonulu domovinu. Protiv njega krene madžarski kralj Koloman. Svačić pogibe oko 1097. godine u Petrovoj Gori, a dvanaest hrvatskih velikaša povedoše kralja tuđina u stolni grad Belgrad na moru i okruniše ga hrvatskom krunom 1102. godine.

Za vladara je od hrvatske krvi morao hrvatski narod ratovati sa svim svojim susjedima za svoj opstanak i slobodu. Usto je pomogao skršiti Avare, suzbio još nekrštene Bugare, odupro se Arapima, a na Dravi zaustavio Madžare, da ne oplijene Rima kao nekada Goti i Arapi. Tako je već onda, u doba narodnih vladara, Hrvatska bila predziđe kršćanstva.

A je li to predziđe samo bilo kršćansko? Bog je mogao upotrijebiti i neznabošce, da suzbiju napadaje na kršćanstvo. Za velike se seobe naroda sukobiše i izgrizoše razni divlji poganski narodi. I nekršteni Hrvati zadadoše težak udarac Avarima. No ostadoše li Hrvati vjerni riječi i ugovoru, sklopljenu sa svetom Stolicom? Za kraljeva su se Tomislava i Krešimira Velikoga držali u Splitu crkveni sabori. Na tim se saborima osuđivala i staroslavenska ili starohrvatska služba Božja. I papa je tu zabranu potvrdio. Stari latinski ljetopisac arciđakon Toma iz Splita priča o tom čitave bajke. Miješa čudnu kašu, pa pripovijeda, da su naša glagolska slova gotska i da su naš crkveni jezik uveli krivovjerni arijevci. Ali to je on sasvim krivo napisao. Arijevsko je krivovjerje izumio aleksandrijski svećenik Arij. On je tvrdio, da Isus nije pravi Bog ni od vijeka, već da je stvor poput ostalih stvorova. Naskoro je stekao nekih pristalica i među biskupima. Uza nj pristadoše i dva biskupa iz naših krajeva: biskup Murse (to jest

današnjega Osijeka) i biskup Singiduna (to jest današnjega Beograda). A u gradu Sirmiju (današnjoj Mitrovici) u Srijemu su arijevci držali češće i svoje sabore. No to je bilo davno prije, nego što je hrvatski narod zaposjeo ovu domovinu. Pa kako onda to, da su Latini prozvali Hrvate arijevcima ? Posve lako. Prije Hrvata dođoše amo Goti, koji su bili krivovjerci arijevci. Njihov je biskup Ulfila izumio nova slova i preveo sv. pismo na gotski jezik. Možda je s Gotima bilo već onda tu i Hrvata, koji su još bili neznabošci. Ali sve ako ih i nije bilo, nije teško odgonetati ovu zagonetku, zašto su Latini za Hrvate rekli, da su arijevci. Današnji su Talijani potomci starih Latina. A evo u XX. vijeku još oni u Rimu misle, da je Zagreb nekakvo logorište i da Hrvati žive pod šatorima. Ako uzmete u šake kakvu učenu talijansku knjigu, čitat ćete, da ovdje žive narodi: Hrvati, Bosanci, Dalmatinci, Ličani itd. Ako tako Talijani danas o nama pišu, kako su tek nekada o Hrvatima morali misliti i pisati! Još i ovo. Jedan hrvatski mudračina misli, da su imena naših glagolskih slova, čisto hrvatska imena, uzeli Hrvati od Gota. Zato ni po čuda, da su stari Latini sve miješali i premetali, pa i Hrvate sumnjičili s krivovjerja. Ali je stalno, da je već onda, u doba hrvatskih banova i prvoga kralja, arijevsko krivovjerje bilo mrtvo.

I druga se krivovjerja razmahaše pa i stišaše. A za vrijeme je hrvatskoga bana Trpimira, djeda Tomislavova, slavični nametnik patrijar carigradski Fotij raskolio Crkvu, otcijepio je istočnu (carigradsku) od zapadne (rimske), pa je tako osnovao p r a v o s l a v n u i l i g r č k o-i s t o č n u c r k v u. Taj je Fotij bio doduše uman čovjek, ali vrlo slavičan, ohol i nestalan. On isprva uopće nije ni bio svećenik, nego je od običnog svjetovnjaka u osam dana postao ne samo svećenik, nego i patrijar carigradski (godine 863.), te je stao progoniti pravoga carigradskog patrijara sv. Ignatija. Dakako da papa nije htio priznati Fotija za patrijara, a na to je oholi i slavični Fotij rekao, da ne priznaje nad sobom papu. Isto je tako svećenicima i biskupima, koji su bili pod njegovom upravom, zabranio, da priznavaju rimskoga papu. I tako je eto nastala pravoslavna crkva. Uz nju su pristali većinom oni, koji su bili pod vlašću carigradskog cara. A vlast je njegova sezala duže vremena i u hrvatske krajeve. Zato je i te kako važno bilo, hoće li hrvatski narod ostati vjeran rimskom papi ili će i on prevjeriti pa otići u pravoslavnu vjeru. I šta se dogodilo ? Za bana Trpimira i za bana Domagoja ostade vjeran Rimu i katoličkoj vjeri. No ban se Zdeslav, koji je vladao samo od 878. do 879.

godine, dade pod okrilje Carigrada. Priznao je vrhovnu vlast dvoličnoga grčkoga cara Vasilija. Zato su dalmatinski latinski gradovi, koji su i prije bana Zdeslava bili pod vlašću bizantinskom ili grčkom, počeli Zdeslavu plaćati godišnji danak. A Zdeslav pregnu, ne bi li i hrvatski narod preveo u Fotijev raskol, to jest u pravoslavnu vjeru. No zaman mu muka. Hrvatski narod skoči na oružje. U boju poleti glava slavičnoga Zdeslava. Banom je iza njega postao Branimir Osvetnik. Ban Branimir i izabrani biskup Teodosij javiše 879. godine papi Ivanu VIII., da se narod hrvatski vratio u krilo sv. rimske Crkve. Papa primi sve s raširenim rukama i s očinskom ljubavlju. Na Spasovo 21. svibnja 879. godine odsluži papa misu nad grobom sv. Petra, podiže k nebu ruke i blagoslovi bana Branimira i sav hrvatski narod. A u pismu javi papa banu Branimiru, da će ga sv. Petar i Pavao braniti od svih vidljivih i nevidljivih neprijatelja.

Hrvatski su susjedi Bugari i Srbi kolebali dugo, hoće li pristati uz papu ili uz carigradskog patrijara. Konačno listom pristadoše uz pravoslavlje. Tako su se eto Slaveni na Balkanu razdijelili vjerom: Hrvati su ostali katolici, a Srbi i Bugari su postali pravoslavni.

Iza kralja Tomislava poče padati jaka Hrvatska. Južni dijelovi dođoše u vlast srpskim vladarima. Srbi se uzeše seliti osobito u pokrajinu Duklju, današnju Crnu Goru. Bit će, da je i nešto Hrvata živeći sa Srbima pristalo uz pravoslavnu vjeru. No jezgra hrvatskoga naroda od kneza Branimira do zadnjega kralja Petra Svačića ostade vjerna svečanome ugovoru i zavjetu starih predа, vjerna Bogu, Crkvi i Božjemu namjesniku, rimskome papi. Dalmatinski su biskupi Latini pristali uz Fotijev raskol. Zaman ih je papa Ivan VIII. pozvao, da se ugledaju u hrvatskoga bana. Nato papa posveti Teodosija za hrvatskoga biskupa katoličkoga. Kad su se poslije latinski biskupi sjedinili sa svetom Stolicom, nastadoše već za kralja Tomislava svađe i borbe protiv hrvatskoga biskupa i protiv narodnoga jezika u službi Božjoj. No sva borba, sve svađe, klevete i spletke nisu mogle da odvoje hrvatskoga naroda od Petrove Stolice.

Hrvatskom je kralju Tomislavu papa priznao kraljevski naslov*, ali on se nije ugledao u one, koji su na prevaru izmamili

---

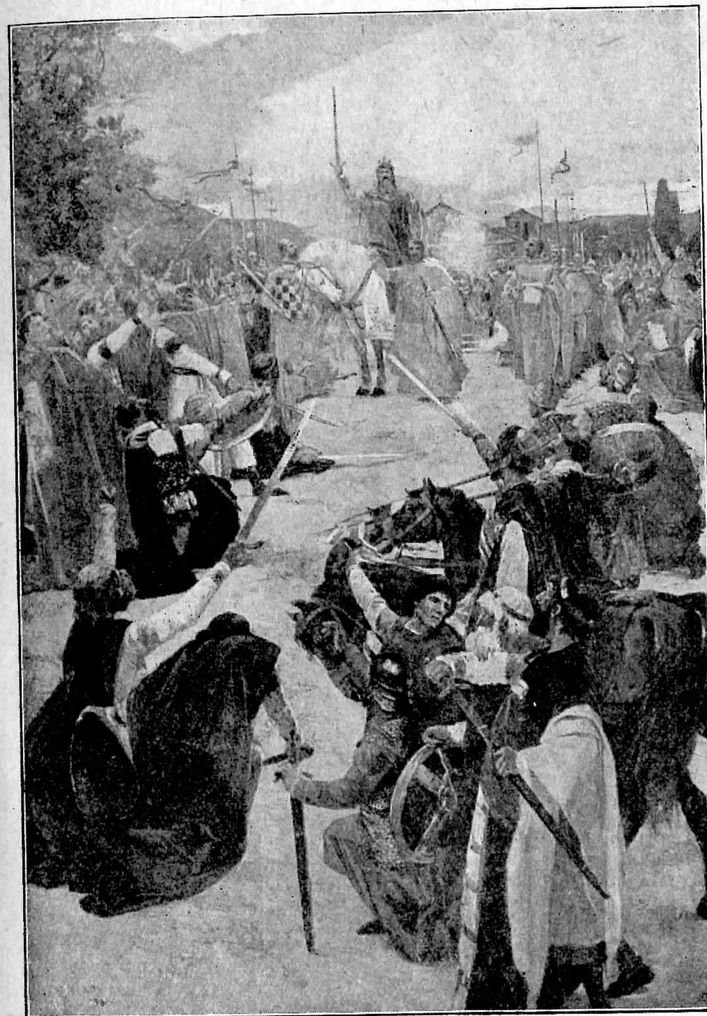
* U ono je vrijeme mogao samo onaj biti kralj i nositi kraljevsku čast, kome je to priznao ili rimski papa ili carigradski car.

kraljevsku krunu i čast, pa se poslije odmetnuli od katoličke Crkve. Nasljednici su se Tomislavovi ugledali u Tomislava. Neki naši povjesničari sanjaju, da je kralj Slavić, koji je vladao samo od 1074. do 1075. godine, bio protiv pape sv. Grgura VII. I tvrde smjelo, da ga je papa držao krivovjercem te ga dao zarobiti, ali to se ne da dokazati. Nasljedniku kralja Slavića, slavnome kralju Dmitru Zvonimiru neki prigovaraju, da je bio papin podložnik. No Zvonimir je radio kao i svi ondašnji vladari, kako su radili onda dapače i ruski vladari. Papu je priznavao glavarom Crkve pa i sudijom u velikim državnim svađama i sporovima. Borio se protiv papina protivnika Henrika IV., njemačkoga cara nametnika, jer je Henrik bio silnik i krivokletnik, koji je razdvajao kršćanstvo u času, kad mu je trebala najveća sloga. A za dobroga je kralja Zvonimira bila srećna i bogata Hrvatska. Ne bojaše se ubogar, da će ga izjesti bogati. Do 1102. godine dakle, dok je imala svoje domaće vladare, Hrvatska je bila pravo katoličko predziđe kršćanstva.

5. Tuđi vladari.

Znana je ona stara: Jedna šteta, sto uzroka. Kad se dogodi i neznatna šteta, mozgaju ljudi, zašto se dogodila. I neko veli: ovo je krivo; a drugi: ono je. Tako mudri ljudi razbijaju glave istražujući, tko je kriv hrvatskoj nedaći. Tko je kriv, da je velika i jaka kraljevina Hrvatska izgubila svoje domaće vladare i svoju nezavisnost, a malo pomalo i veliki dio svoga posjeda? I naši vam mudraci rade poput liječnika, koji bolesniku nabroji sto bolesti i sto lijekova, a izostavi pravu bolest i pravi lijek. Ako ćeš na mudrijaše, svi su krivi, samo nije narod hrvatski. A to ne stoji. Kriva je najprije hrvatska zavist ili stari hrvatski jal i nesloga. I onda su hrvatski prednjaci voljeli slušati tuđinca, nego svoga brata. Kriva je velikaška sebičnost. Hrvatski su se velikaši držali one: gdje bolje, tu dulje. Krive su i tadašnje društvene (socijalne) prilike.

Po ugovoru, što ga je 12 župana sklopilo s madžarskim kraljem Kolomanom 1102. godine, nije Hrvatska izgubila potpuno svoje samostalnosti. Ali vladari sklapaju ugovore, da ih poslije prekrše. Tako su radili i Kolomanovi nasljednici. Oni su se grizli među se. Već je Koloman oslijepio rođenoga brata i sinovca. A kasniji madžarski vladari nisu bili puno bolji. Oni su se kvačili s talijanskom mletačkom republikom i s grčkim,



Krunisanje kralja Tomislava na Duvanjskom polju.

Naslikao Oton Iveković

carigradskim carstvom, pa sve preko Hrvatske, koja je tako često bila ratna poljana. Već se iza hrvatskoga kralja Zvonimira bila od Hrvatske otcijepila današnja Crna Gora. U nju se počeše sve više naseljivati Srbi, dok je ne posrbiše. I Bosna se bila odvojila od Hrvatske. Madžarski je kralj Bela slijepi zadobio oko 1137. godine i Bosnu. Ali se već Kulin ban oko 1180. godine poče odaljivati od kraljeva hrvatskih i ugarskih, pa je stao vladati samostalno. A dalmatinske gradove što milom što silom prisvojiše talijanski Mlečići. Uto su se osilili i neki hrvatski velikaši, osobito Babonići, Kačići, Svačići i Šubići, pa su se stali klati i natjecati među se ne mareći puno za daleke hrvatsko-ugarske kraljeve. A hrvatski su knezovi Šubići 1300. godine dapače pozvali na prijestolje hrvatsko napuljskoga kralja Karla Roberta iz Italije. Na sreću umrije posljednji Arpadović Andrija, pa nije radi toga došlo do rata. Ali Madžari su istom 1309. godine nastojanjem papinim pristali uz hrvatskoga kralja Karla Roberta. Da je bilo više pameti i sloge, bili bi Hrvati onda mjesto ovoga tuđina Karla Roberta okrunili svoga sina junaka Pavla Šubića. I jamačno bi im bio zahvalniji, nego napuljski Anžuvinci (tako se zvao rod ovih novih hrvatsko-ugarskih kraljeva), koji su najprije gledali i nastojali, kako da što više oslabe one hrvatske velikaše, što su ih doveli na hrvatsko prijestolje.

Uto su Mlečići bili osvojili hrvatsku obalu od Zrmanje do ušća Cetine. Istina, kralj je Ludovik (od 1348. do 1382. godine) opet predobio tu našu obalu natrag od Mlečana, ali je to hrvatski narod skupo platio. Nakon Ludovikove smrti 1382. godine postade kraljicom hrvatskom i ugarskom njegova kći Marija, zaručena za Nijemca Žigmunda Luksemburga, kasnijega cara njemačkoga. Premda je kraljica Marija po tankoj krvi bila hrvatskoga roda*, ustadoše protiv nje i njezina zaručnika nezadovoljni hrvatski velikaši. Na nesreću opet promašiše. Mjesto da se svi okupe oko bosanskoga kralja Stjepana Tvrtka, koji je vladao Bosnom od 1353. do 1391. godine, pozvaše najprije iz Napulja (opet tuđinca iz Italije) Karla Dračkoga, a onda njegova sina Vladislava. Istom se poslije 1390. godine prikloniše k Tvrtku, koji je 1390. zavladao Hrvatskom južno od Velebita, pa se prozvao i kraljem hrvatskim i dalmatinskim. Iza naših narodnih hrvatskih kraljeva to je opet bio jedini hrvatski kralj, koji je bio hrvatskog roda i hrvatske

* Njezina je majka Jelisaveta bila kći bosanskoga bana Stjepana Kotromanića.

krvi. Ali Tvrtka Velikoga pokosi smrt u najljepšoj dobi 1391. godine. Nijemac je Žigmund upotrijebio i silu i prevaru, da svlada Hrvate. Kukavica Vladislav Napuljski, koga su nažalost mnogi Hrvati htjeli imati svojim kraljem, prodade 1409. godine Dalmaciju Mlečićima za Judinu plaću, za 100 tisuća dukata, i odonda je Dalmacija sve do 1797. godine morala stenjati pod talijanskim mletačkim jarmom. Tako se osvetilo Hrvatima to, što su htjeli imati tuđince za vladare. Onda su Hrvati konačno priznali za kralja Žigmunda, koji je vladao od 1409. do 1439. godine. Iza njega vladaše godinu dana zet mu Albert Habsburg, a onda samo 4 godine poljski kralj Vladislav, zatim Ladislav Četvrti, pa iza toga Matijaš Korvin, sin Rumunja Janka Hunjada Sibinjanina, a nakon toga češki kraljevi Vladislav i Ludovik, koji je 1526. godine poginuo na muhačkom polju. Iza tolikih raznih kraljeva sa sviju strana 1527. godine je na ispražnjeno hrvatsko prijestolje izabrala većina hrvatskih velikaša Ferdinanda Habsburga. Od te su godine pa sve do 1918. godine nad hrvatskim narodom vladali kraljevi iz habsburške dinastije.

Premda rastrgana i izmučena unutarnjim borbama, Hrvatska je i u ovo doba pod raznim kraljevima nastavila svoju zavjetnu misao: bila je predziđe kršćanstva. Zapravo je u ovo doba i započela onu divsku stoljetnu borbu za krst časni i slobodu zlatnu.

Kada je kralj Andrija II. godine 1217. skupio križarsku vojsku, da oslobodi grob Spasiteljev, opremiše sami knezovi Babonići 250 ljudi. Baš nekako u to doba, početkom XIII. vijeka, provale u Evropu divlji Tatari, mongolsko pleme. Dok je u Mongolskoj vladao Ogotaj, u Evropi zavlada nad Tatarima sinovac mu Batukan i s rođakom Kadanom osvoji veći dio Rusije i Poljske, a 1241. godine na dvije strane provali u Ugarsku. Onda je vladao u Ugarskoj kralj Bela III., a u Hrvatskoj Belin brat herceg Koloman. Na rijeci Šaju dođe s Mongolima do boja 11. travnja 1241. godine. Na Mongole udariše Madžari i Hrvati, ali Mongoli nadvladaše. Bojno polje pokri 56 tisuća vojnika. I herceg je Koloman bio ranjen. Kralj Bela pobježe iza toga u Austriju. No tu ga orobi vojvoda Fridrik Babenberg i prisili ga, da mu odstupi tri županije. Nesrećni kralj Bela pohiti zatim iz Austrije u Zagreb i zamoli pomoć od raznih vladara, ali zaman. Mongoli poharaše Ugarsku i na Božić 1241. godine prijeđoše preko smrznutoga Dunava. Bela pobježe u južnu Hrvatsku, a Mongoli opustošiše sjevernu Hrvatsku, napose Zagreb i Čazmu, te

poletješe na jug. Uzalud im sve naprezanje, da se domognu kralja. Kralj je Bela bježao od grada do grada, a Mongoli su ututanj navaljivali na tvrde zidine, što su ih branili hrvatski junaci. Kad je uto Batukan doznao, da je umro Ogotaj, krenuo je natrag u Mongolsku. Hrvatska je teško stradala od divljih Mongola, ali su i Mongoli od hrvatskih mišica. Mongolsko kopito preko hrvatske zemlje nije moglo pregaziti na kršćanski Zapad. I kod te se dakle mongolske najezde Hrvatska pokazala kao jako predziđe kršćanstva.

Minulo je od toga netom preko 100 godina, a u Evropu grunuše Turci. Slabo ih je grčko carstvo pozvalo u pomoć protiv svojih neprijatelja, i Turci su zaista došli, ali su odonda malo pomalo poklopili Grčku i sav Balkan i zasjeli u samom Carigradu, glavnom gradu bizantske grčke carevine. Već iza 1360. godine zauzeo je turski car Murat Drinopolje. Kod Črnomena je na rijeci Marici pobijedio 1371. godine srpskoga kralja Vukašina i zavladao Srbijom južno od Kosova. Vukašinov je sin Marko Kraljević postao turski podanik te je ratovao s Turcima protiv kršćana. Turci zauzeše i gradove Sofiju i Niš, a 1388. godine Šumen i Trnovo. Tadanji je bugarski car Šišman morao turskom caru Muratu plaćati danak. A na Vidovdan je 1389. godine bila velika bitka između Srba i Turaka na Kosovu polju. Tu probode srpski vojvoda Miloš Kobilić cara (sultana) Murata, ali su Srbi svejedno bili pobijeđeni. I srpski je car Lazar izgubio glavu. Tako je i sjeverna Srbija izgubila slobodu. Na Kosovu su se borili za slobodu Srbije i hrvatski vitezovi, što ih je onamo poslao u pomoć bosanski kralj Tvrtko Veliki. Vojvode su tim hrvatskim borcima na Kosovu bili ban Ivaniš Horvat i Vlatko Vuković. Muratov je nasljednik sultan Bajazit osvojio 1393. godine istočnu Bugarsku, pa je provalio u Vlašku, ali je 1394. godine bio potučen na Rovinama. Tu je poginuo i Kraljević Marko, koji se sa srpskim despotom Stjepanom Lazarevićem borio u turskoj vojsci. Kad je 1395. godine sultan Bajazit ponovo prešao preko Dunava u Vlašku, suzbio ga je hrvatsko-ugarski kralj Žigmund, uz kojega vojevahu i Hrvati pod vodstvom Ivana Morovića i braće Gorjanskih. Kralj je Žigmund naumio Turke baciti iz Evrope. Zato je pozvao sve kršćanstvo u rat protiv Turaka. I zbilja se sakupiše bojovnici sa svih strana. I hrvatske su čete poveli velikaši Gorjanski, Morović i Stjepan Lacković. No kod Nikopolja je u Bugarskoj 1396. godine razbijena velika kršćanska vojska, a sam je kralj Žigmund jedva iznio živu glavu. Naskoro su zatim Turci počeli navaljivati i na hrvatske pokrajine,

a preko Hrvatske i u Štajersku. Bosanski su velikaši stali Turcima plaćati danak. A i sam je bosanski kralj Tvrtko Tvrtković 1439. godine priznao nad sobom vlast turskog cara Murata II. Dok su se za hrvatsko i ugarsko prijestolje otimali poljski kralj Vladislav i Žigmundova kći Elisabeta, navali sultan Murat na Beograd. Bio ga je više mjeseci, izgubio pod njim 17 tisuća ljudi, a napokon ga je sramotno ostavio. Beograd obraniše Hrvati pod zapovjedništvom junaka Ivana Talovca. Kralj je Vladislav nato sakupio golemu vojsku te je 1443. godine krenuo protiv Turaka. Uz ostale se narode skupiše i Hrvati. Vrhovni je vođa bio Janko Hunjadi ili Sibinjanin Janko. Ta je kršćanska vojska zbilja te iste godine pobijedila Turke kod Kunovice u Bugarskoj. Turci se od te kršćanske pobjede prestraše i zamole mir. No 1444. godine povede Vladislav novu vojsku protiv Turaka. Kršćanima pohiti u pomoć i Jure Kastriota ili Skenderbeg. Ali mu srpski despot Đorđe Branković zakrči put. Kod Varne se u Bugarskoj sukobiše Turci i kršćani. Na desnom su krilu kršćanskom vojevali Hrvati pod vodstvom bana Matka Talovca. Na nesreću pogibe kralj Vladislav. Radi toga nastade metež, i kršćani su bili pobijeđeni baš na Martinje 1444. godine. Ljepša se bojna sreća smijala Juri Skenderbegu, koji je sa svojim Arbanasima i Hrvatima zadao Turcima trista jada iz tvrdoga grada Kroje. Sibinjanin Janko je poslije toga htio osvetiti poraz kod Varne, pa je 1448. godine pohitio s vojskom na Kosovo polje. Bitka se zametnu na dan sv. Luke. Na desnom su kršćanskom krilu bili Hrvati, na čelu im banovi Franko Talovac i Ivan Sekelj, nećak Janka Sibinjanina. Sekelja zove hrvatska pjesma Banović Sekula. Usred najžešćega boja prijeđoše Vlasi na tursku tranu, a kršćani se smetoše i nagnuše u bijeg. Hrvatski banovi pogiboše. Janka Sibinjanina uhvati srpski despot Đorđe Branković i baci ga u tamnicu, dok se nije skupo otkupio. Turci se još više osilišе, kad sultan Muhamed II. zauze Carigrad 29. svibnja 1453. godine. Od toga se zgrozio sav kršćanski svijet, a osobito Hrvatska, koja je odsad prva na pogazu.

Izakako su Turci zauzeli i Carigrad, papa je Kalikst III. pozvao sve kršćanske narode na križarsku vojnu proti nekrstu. U našim stranama uze propovijedati vatreni talijanski franjevac sv. Ivan Kapistran i sakupi oko sebe križare raznih jezika i naroda. Dašto, Hrvati ne mogoše izostati. Ta ne pjeva zaman pjesnik: «Nema rata bez hrabrog Hrvata — Nema jada, gdje Hrvat ne strada.» Turski sultan Muhamed II. opsjede 1456. godine Beograd. Ali ga pobijedi redovita vojska Janka

Sibinjanina i križari sv. Ive Kapistrana, koji malo poslije umrije u Iloku. No Turci nijesu jenjali, već su počeli sve žešće navaljivati. Sultan Muhamed II. zauze 1459. godine grad Smederevo i pretvori Srbiju u turski pašaluk. Iza Srbije je došao odmah red na Bosnu. Zato se bosanski kralj Stjepan Tomašević obratio na papu Pija II. za pomoć. I odmah je papa stao živo raditi, da pomogne vjernoj Bosni, ali je bilo kasno. Bosanski je kralj izmolio u sultana Muhameda II. primirje, ali ga sultan prevari na vjeri i krene 1463. godine s velikom vojskom na Bosnu. Da ostali Hrvati ne bi potekli braći u pomoć, provali srpski paša Alilbeg u Slavoniju. Ali ga na obali Save s malim četama pobijediše Petar Sokol i brat mu Mile. Alilbeg jedva uteče s ostacima svoje vojske. Tu su mu pale četiri tisuće vojnika, a od turskog se ropstva tu oslobodilo 17 tisuća kršćanskih sužanja. Sultan je Muhamed II. bio srećnije ruke od Alilbega. Izdajom i prevarom zauze redom bosanske gradove. Dobio je na koncu u ruke i nesretnog zadnjeg bosanskoga kralja Stjepana Tomaševića te mu vjerolomno dade odsjeći glavu. Kraljica Katarina, udovica kralja Stjepana Tomaševića, pođe najprije u Dubrovnik, a onda u Rim. Ondje nađe zaklonište. U oporuci ostavi sv. Stolici pravo na Bosnu, ako se ne vrati njezine dvoje djece. Ali njenoj djeci nestade traga.

Hrvatski i ugarski kralj Matijaš Korvin još je iste 1463. godine, kad je Bosna pala Turcima u ruke, provalio u Bosnu, pa je na sam Božić zauzeo grad Jajce, a malo poslije i svu sjevernu Bosnu. Najprije je osnovao jajačku i srebreničku banovinu, a 1472. godine je imenovao Nikolu Iločkoga kraljem bosanskim i banom hrvatskim. Tako je opet velik dio Hrvatske bio u rukama kralja Hrvata. Ali ni Turci nisu mirovali. Već 1468. godine provališe preko Like i Krbave sve do Senja, a 1469. godine i u Kranjsku. Godine 1471. zauzeše grad Počitelj na Neretvi i svu zemlju između Cetine i Neretve. A 1482. godine osvojiše i Hercegovinu. Odsele su Turci svagdanji gosti hrvatski. I povijest je hrvatska krvava knjiga. Svaka joj je stranica ispisana krvlju prolivenom za sveti krst i slobodu hrvatskoga ognjišta. Najkobnija bijaše godina 1493. Bosanski je Jakub paša te godine provalio u Kranjsku, oplijenio i Štajersku te se s golemim plijenom vraćao preko Krbave. Pod Udbinom ga dočeka hrvatska vojska s banom Derenčinom madžarskoga roda. Tu se zametnuo strašan boj. Jakub paša navede Hrvate u zasjedu i smrvi do 10 tisuća junaka. Pade cvijet hrvatskoga plemstva. Zacvili sva Hrvatska. Slavni i učeni Hrvat, pe-

čujski biskup Ivan Česmički pjeva u to doba u jednoj latinskoj pjesmi: «Nema nikoga pod kapom nebeskom, tko bi nam htio pomoći. Francuska drijema, Španija ne mari za Krista. Engleska strada od poganske bune. Nepoštena Njemačka skuplja isprazne sabore. Italija trguje ...»

A Hrvatska je uto krvarila. Obraćala se na slabe svoje kraljeve, a oni joj nisu ni mogli pomoći. Slavni je ban Petar Berislavić češće puta suzbio Turke. Pobijedio ih je pod Jajcem godine 1521. i junak Petar Keglević, jajački ban. Ali sultan Sulejman zauze Mitrovicu, Slankamen, Karlovce, a malo poslije i Zemun i Beograd. Slavni se Marko Skoblić, branitelj Zemuna, ne htjede poturčiti. Zato ga baciše pod bijesna slona. Uto je kralj Ludovik imenovao banom hrvatskim kneza krbavskoga Ivana Karlovića. Hrvatski ban morade sada bez ičije potpore, osim papine, braniti Hrvatsku i kršćanstvo protiv strahovite turske sile. Turci opustošiše Karlovićeve gradove, zauzeše dalmatinske gradove Knin i Skradin, pa Ostravicu. Dva puta navališe i na tvrdi Klis. Papa je Kliment VII. poslao braniteljima Klisa hrane i streljiva. A junaci Petar Kružić i Grgur Orlovčić s malom četom razbiše golemu tursku vojsku. Krsto Frankapan spasi 1525. godine Jajce. Ali 1526. zauzmu Turci Petrovaradin, Ilok i Osijek. A još prije su zapalili Karlobag, opustošili Vinodol do Bakra, zapalili Modruše. Kad sultan Sulejman II. godine 1526. pade na muhačko polje, pohrliše u pomoć kralju Ludoviku i Madžarima hrvatski knezovi Erdedi, Zrinjski, Matija Frankopan, senjski biskup Franjo Jožefić i drugi sa svojim četama. Madžari nisu htjeli čekati Krste Frankopana boječi se, da će im preoteti bojnu slavu. Nesposobni madžarski vojvode zametnuše boj i posijaše glave. Iza muhačke pobjede pođe sultan u Budim i orobi madžarski kraljevski dvor.

Dok je Hrvat tako s mačem u ruci branio sv. krst, uvukao mu se u kuću strahovit neprijatelj: bogomilsko krivovjerje. Bogomilstvo se raširilo s istoka, a u Bugarskoj ga je prenačinio neki pop Jeremija, koji se sam prozvao Bogomilom. Bogomili su se sami zvali kršćani, dobri kršćani. A zapravo su bili najljući protivnici kršćanstva. Vjerovali su u dva boga, dobrog i zločestog. Dobri je bog po njihovoj nauci stvorio nevidljivi svijet, a sotona vidljivi. Isusa nisu držali Bogom. Zabacivali su sakramente, crkve i križ. Držali su, da je ženidba zločesta, ali su se podavali raspojasanom i pokvarenom životu. Iz Bugarske se bogomilstvo raširilo po Bosni, a doprlo je i u Dalmaciju i u Slavoniju. Prigrliše ga najviše

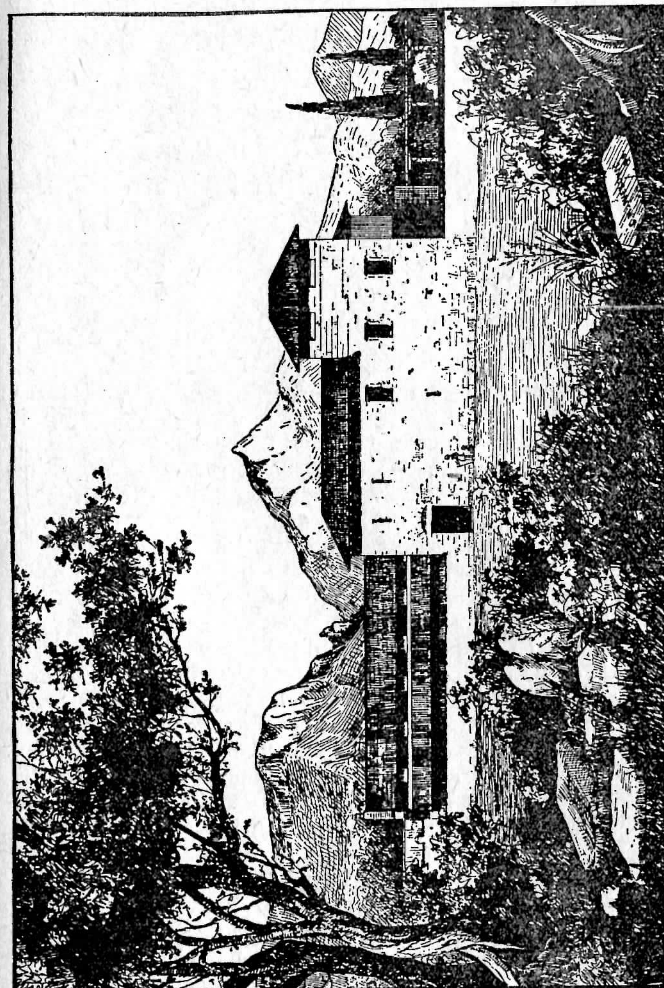
bosanski velikaši. Kraljevi su hrvatsko-ugarski vodili češće na Bosnu ratove, tobože da zataru te krivovjerne bogomile, a uistinu zato, da rašire svoju vlast. Kad su Turci osvojili Bosnu, primiše bogomili vjeru Muhamedovu. Ali jezgra je hrvatskoga naroda u Bosni ostala vjerna vjeri svojih otaca. I voljela je ostaviti očinsko ognjište, nego očinsku katoličku vjeru. Zato se iseliše Bunjevci iz Hercegovine u današnju Bačku i Baranju, a bosanski Hrvati u Austriju, gdje ih austrijski Nijemci zovu Wosser-Krobaten.

Svi su krivovjerci gledali da katoličku Crkvu raskroje i oslabe. A svi su hinili, da bi htjeli Crkvu obnoviti. No kršćanstvo su uistinu obnavljali i preporađali katolički redovnici. Bilo je redovnika u Crkvi od pradavna. Najstariji su benediktovci. Oni su i u hrvatskim zemljama imali silu svojih samostana. Benediktovci su i u Hrvatskoj kao i u drugim državama širili i njegovali pravu katoličku prosvjetu. U XI. vijeku (iza godine 1000.) se pojaviše u Franceskoj pomlađeni benediktovci ili cisterciti. I oni dođoše u Hrvatsku već u XII. vijeku (iza godine 1100.). Samostani su im bili u Topuskom, u Zagrebu i drugdje. Drugi su opet redovnici dominikovci došli u Zagreb i u Čazmu već 1241. godine, a franjevci 1283. godine. Vele, da je sv. Franjo Asiški sam boravio u Zagrebu još 1222. godine. Kasnije su se franjevci veoma raširili po Dalmaciji i po Bosni, pa je među Hrvatima postao najrašireniji baš franjevački red. Franjevce je narod u Bosni zvao ujacima, pa su ti ujaci bili jadnoj raji jedino okrilje kroz duge vijekove. I redovnici pavlini su osnovali u XIV. vijeku (iza 1300. godine) samostan blizu Zagreba. Po njima se i mjesto pod Zagrebačkom gorom prozvalo Remete. Knez Ivan Frankopan je podigao za pavline samostan u Gvozdu 1380. godine. Po njihovoj se crkvi sav Gvozd prozvao Kapela.* Osobito su se proslavili lepoglavski pavlini. Uz te su se redove i viteški redovi učvrstili u Hrvatskoj. Templari ili božjaci dođoše najprije u Vranu u Dalmaciji 1169. godine, a godine 1185. u Zagreb pa u Glogovnicu. Kao drugdje stekoše i u Hrvatskoj golema imanja, čitave županije. Kad je papa 1312. godine raspustio božjake, zapala su njihova imanja redovnike ivanovce.

U ovo su se doba, od 1102. do 1526. godine, na kršćanskom Zapadu događale razne promjene. Bilo je borbi, trzavica,

* U Lici u Zažićmu bijaše samostan pavlinski. Drži se, da je po tom samostanu prozvano selo Kaluđerovac.

raskola i krivovjerja. Bratski nam je češki narod bila zahvatila pogubna kriva vjera, što ju je Jan Hus (oko 1415. godine) po-



Dvor hrvatskih knezova i kraljeva u Klobučcu.

primio od krivovjeraca Engleza Viklefa. Husovo je krivovjerje zahvatilo pomalo čitavu Češku, a prouzročilo je i strahovite

ratove, u kojima je češki narod silno stradao. Hrvatske se nije prihvatila ni husovština ni ikoja druga kriva vjera. Dapače Hrvat Dubrovčanin dominikovac Ivan Stojković je nastojao, ne bi li vratio u Češkoj husovce u Crkvu katoličku. A taj je učeni Stojković bio i jedan od najpoglavitijih učenjaka, što su se s Grcima radi pravoslavlja prepirali na crkvenom saboru u Firenci 1438. do 1442. godine. Ondje su se Grci neko vrijeme sjedinili s katoličkom Crkvom, ali poslije su opet od nje otpali.

Hrvatska, pod tuđim vladarima izmučena, osakaćena, poharana, zalivena krvlju najboljih sinova, nije bila dakako svetačka zemlja. Bilo je i u Hrvatskoj rđavih i pokvarenih ljudi. Ali ostanci su ostanaka slavne kraljevine Hrvatske sačuvali živu katoličku vjeru svojih otaca. Hrvati su ostali i u najteže doba vjerni katoličkoj Crkvi. Ostali su doduše oslabljeno, ali svejedno neslomljeno predziđe kršćanstva.

6. Za krst časni i slobodu zlatnu.

Kralj je hrvatski i ugarski Ludovik II. poginuo na Muhaču 29. kolovoza 1526. godine. Kraljevsko je prijestolje iza njega ostalo prazno. Zato su Hrvati na saboru u Koprivnici 23. rujna te godine izabrali bana Krstu Frankopana regentom i pokroviteljem Hrvatske. Sad se Hrvatima pružila prilika, da nakon 424 godine vjenčaju opet svoga sina kraljevskim vijencem. A nitko nije bio sposobniji ni dostojniji od junaka Krste Frankopana. Ali prilike odlučiše drugačije. Turčin je vrebao na ostanke Hrvatske, a hrvatski je narod braneći se već bio iznemogao. Trebalo je dakle tražiti jaka saveznika i branitelja. Dva su se takmaca stala boriti za prazno prijestolje: pomadžareni Hrvat Ivan Zapoljski, starinom iz požeške županije, i Nijemac Ferdinand Habsburg. Ferdinand je već prije pomagao Hrvatima u krvavoj borbi. U zaleđu mu je bilo jako carstvo, jer on nije samo bio nadvojvoda austrijski, nego i car njemački. Hrvati su dakle bili uvjereni, da će ih tako jak vladar najbolje moći pomagati u borbi proti Turčinu, pa da tako obrane i oslobode svoju zemlju i ostalo kršćanstvo od turske najezde. Zato je većina Hrvata na saboru u Cetinju dne 1. siječnja 1527. godine izabrala Ferdinanda Habsburga za svoga kralja. Ali Krsto Frankopan i još neki velikaši izabraše 6. siječnja 1527. u Dubravi za hrvatskoga kralja Ivana Zapolju. Radi toga je planuo rat između oba takmaca: između Ferdinanda Habsburškog i Ivana Zapolje. Hrvati su se razdvojili, pa su jedni pristali uz jednoga, a drugi uz drugoga. Bilo je zbog toga i mnogo

krvave borbe među Hrvatima. A isto su se tako razdvojili i Madžari. Kad je Ivan Zapolja u tim borbama slabije prošao, utekao se i pod okrilje turskoga sultana. Ipak je konačno prevladao Ferdinand. Tako su H a b s b u r g o v c i postali i ostali nasljednici slavnoga kralja Tomislava i Krešimira sve do 1918. godine.

Povijest je Habsburgovaca kao hrvatskih kraljeva niz nevjera i vjerolomstva. Hrvati su sklopili s vladarskom porodicom Habsburg međunarodni ugovor. Premda ga je sklopilo samo nekoliko velikaša, prihvatio ga je sav hrvatski narod. I jedva ima u povijesti primjera, da je koji narod održao vjeru nevjernim vladarima tako dugo, kao što je hrvatski narod održao vjeru Habsburgovcima. Hrvati su izabrali Ferdinanda radi svete vjere, eda lakše uzmognu braniti Evropu i kršćansku prosvjetu. A Habsburgovci su redom kršili prava hrvatska, zanemarivali Hrvatsku i s hrvatskim narodom trgovali kao sa stokom. Dašto, slali su Hrvatima i pomoćnike. Ali su ti pomoćnici robili i harali Hrvatsku gore od samih Turaka. U svemu je Hrvatskom vladalo 16 Habsburgovaca. Ni za jednoga se ne može reći, da je bio pošten, plemenit vladar i da je održao kraljevsku riječ i ostavio svijetlu uspomenu. Drugi narodi mogu te vladare slaviti. Ali su u Hrvatskoj ostavili crnu uspomenu. Prava je istina, što napisa jedan slavni Hrvat: Hrvati danas izabraše Habsburgovce, a sjutra se pokajaše i zaplakaše.

Već Ferdinandu, prvome kralju iz roda Habsburškoga, javiše hrvatski velikaši: «Neka znade vaše veličanstvo, da se ne može naći, te bi Hrvatsku bilo koji vladar silom podjarmio ... Prije su nas pomagali papa i Mlečani, a imali smo i drugih prijatelja. Otkad izabrasmo za kralja vaše veličanstvo, svi nas ostaviše.» Poslije doviknuše naši pređi još odlučnije: «Nama je svejedno, bio hrvatski kralj Ferdinand ili Ivan.» A imali su se pravo naši pređi i srditi i jadikovati. Dok se Ferdinand borio sa Zapoljom, dok se i u Hrvatskoj Hrvat borio proti Hrvatu za tuđinca, Turci su osvajali redomice hrvatske gradove. Već 1527. godine osvojiše Liku i Krbavu. Knez Ivan Karlović, gospodar Like i Krbave, nije imao kamo smjestiti ni starice majke. Naskoro pade i tvrdo Jajce. Još se branio Bihać, Klis i Senj. Klis je sam sultan zvao papinskim gradom, jer je hrabroga Petra Kružića, koji je branio grad Klis proti Turčinu, izdašno pomagao papa. Ali 1536. godine pogibe Kružić, a Klis osvojiše Turci. Dok je kralj Ferdinand obmanjivao Hrvate praznim obećanjima, hrvatski su junaci branili njegovu državu.

Sultan je Sulejman navalio 1529. godine sa silnom vojskom na Beč. Ali Beču dođe pomoć s raznih strana. Turcima zadadoše trista jada osobito hrvatski vitezovi Pavao Bakić i Petar Keglević. Iza tri godine krene sultan sa 140 tisuća vojske, kojoj se u Beogradu pridružilo i 15 tisuća Tatara. Silna vojska pade pod slabo utvrđeni Kisek na međi Austrije i Ugarske. Kisek je branio hrvatski junak Nikola Jurišić sa 700 Hrvata. Zaman sva turska obećanja, ponude, juriši, Jurišić se nije htio predati. Punih je 25 dana zadržao golemu tursku vojsku pod Kisekom. Uto je i Ferdinand sabrao do 120 tisuća vojske, ali je čekao kod Beča. Konačno je sultan tobože pomilovao Jurišića i pokloni mu Kisek. Tako je junak Jurišić sa šačicom Hrvata zaklonio Beč. A isto je tako i Nikola Zrinjski 1542. godine s 400 Hrvata kao anđeo s neba izbavio od propasti kršćansku vojsku, što se na poziv pape Pavla III. digla, da oslobodi od turske vlasti Budim. Nikola je Zrinjski poslije postao i banom. A nakon slavna banovanja i vojevanja taj je «stup, štit i ban hrvatski, grada sigetskoga glavar i prvi strah turski vijeka svoga», kako su ga onda nazivali, ovjenčao junačka djela junačkom smrću u Sigetu. Sa 2500 je vitezova, ponajviše Hrvata, zaustavio 1566. godine silnu vojsku sultana Sulejmana. Odbio je sve turske sjajne i laskave ponude. Odbio je i hrvatsku kraljevsku krunu, koju mu je u sultanovo ime nudio prvi sultanov doglavnik vezir Sokolović, Hrvat kao i Zrinjski. Ban Nikola Zrinjski nije htio čuti ni za predaju ni za izdaju, nego je radije pošao u smrt te prolio krv za Boga i za domovinu. S Nikolom je Zrinjskim pod Sigetom palo i 2500 Hrvata, ali je zato tu svoje kosti ostavilo i 30 tisuća Turaka, to jest na svakog Hrvata po 12 Turaka. A umro je tu i sam silni Sulejman. I dok je tako Hrvat Zrinjski ginuo u tuđem gradu i zaustavio Turke, koji su pošli na Beč, plandovao je kukavički car Maksimilijan nedaleko kod Đura sa 100 tisuća svoje vojske, ne mareći, da dođe u pomoć banu Nikoli Zrinjskom.

Ima ljudi, koji se čude, pa i zamjeraju i Jurišiću i Šubiću Zrinjskome i drugim Hrvatima, što su ludo ginuli za vjerolomna tuđina. Ali ti ljudi ne poznaju ili ne razumiju hrvatske starine. Nisu se naši stari u ono doba borili za trice. Nisu se nadmudrivali ni zavaravali. Njihov je sav život bio neprestana borba za krst časni i slobodu zlatnu. Za slobodu hrvatskoga praga, ali i svega kršćanskog Zapada. Hrvatski je sabor u Križevcima 1536. godine odredio ovo: Ako u Hrvatsku provali Turčin te zauzme koji grad ili tvrđavu, dužan je svaki velikaš, plemić i posjednik da pograbi oružje on i petina njegovih kmetova. U velikoj nuždi moraju svi na oružje. Hrvatski je seljak



Nikola Šubić Zrinjski navaljuje iz Sigeta na tursku vojsku.

Naslikao Oton Iveković.

s oružjem u ruci obrađivao djedovsku zemlju. A u ljutoj se potrebi latiše ubojna oružja i hrvatski biskupi i svećenici. O ličkom junaku popu Marku Mesiću pjeva narodna pjesma: «Svetu mašu maši — Britku ćordu paši.» Vrhovni je vojvoda hrvatske vojske bio redovito hrvatski ban.

Oko 200 godina bije tako hrvatski narod očajni boj. Srće u krv pod zastavom, na kojoj se sjaje slika Majke Božje i Njezina Sina. Zaliva krvlju svaku stopu svoje zemlje. Ali i gubi grad za gradom, selo za selom. Hrvatska izgubi čitavu Bosnu i Slavoniju. A Habsburgovci su malo pomalo rastrgali i one oskudne ostanke Hrvatske. Osnovali su odmah nekako, čim su zasjeli na hrvatsko prijestolje, vojnu Krajinu za obranu Hrvatske. Ali u tu Krajinu počeše habsburški kraljevi slati tuđe generale i druge časnike. A ti su se njemački generali sve više otuđivali od hrvatskoga bana, dok se posve ne otuđiše. Godine je 1578. vojna Krajina otrgnuta ispod vlasti hrvatskoga bana i predana pod upravu štajerskoga nadvojvode Karla. Iz turskih je krajeva prebjegla u vojnu Krajinu sva sila Vlaha. Bili su to ljudi različita roda i plemena. Bilo je među njima ponajviše Rumunja, Cincara, Cigana, koji su primili hrvatski jezik. Bilo je među njima i čestitih ljudi, ali više smeća i taloga. Ti su ljudi prije u turskoj službi krali hrvatsku djecu i prodavali je Turcima. A sad su ih krajiški njemački generali primili u svoju službu i upotrebljavali protiv hrvatskoga bana i sabora. Turcima nije bilo dosta ono, što su osvojili, već su se zalijetali češće i dalje. A Hrvati im ne ostadoše dužni. Gotovo su vazda srećno suzbili Turke i njihove pomoćnike Vlahe. Na Vlahe su imali paziti osobito haramije, kojima je hrvatski sabor 1588. godine dopustio, da svakoga Vlaha mogu nabiti na kolac. Usto se češće zalijetala hrvatska vojska u turske strane. A u Slavoniji su se pomolili hajduci, koji su i sami Turcima zadavali dosta nevolja, a i hrvatskoj su vojsci češće pomogli u borbi protiv Turaka. Tu i tamo su se pobunili i bolji Vlasi, te su prebjegli na kršćansku stranu. A na Krajini su se i braća Slovenci rvali s Hrvatima protiv zajedničkoga neprijatelja. Koprivnica, Ivanić, Brest, Turopolje, Petrinja, Hrastovica, Virovitica, Slatina, Cernik, Pakrac, Požega ispisaše u ovo doba svoju povijest junačkom krvlju. Uz Zrinjske, Frankopane, Erdede, Lenkoviće, Draškoviće stekoše lovorike Luka Senčević, Franjo Ilić, Mato Lapsanović i drugi. Drevni Sisak, u kojem je nekada ban Ljudevit prkosio sili franačkoj, slomi 1593. godine silu bosanskoga Hasanpaše Pridojevića. U gradu je tom zgodom poginuo kanonik Matija Fintić, koji je s drugim kanonikom Blažom Đurakom zapovijedao hrvatskom vojskom

i dugo Turcima prkosio. Pod Siskom je hrvatska vojska s pomoću koruških mušketira smrvila silnu vojsku Hasanpašinu. Od 10 tisuća su Turaka iznijele jedva četiri stotine živu glavu. Lošije je sreće bio general Juraj Lenković pod gradom Klisom. S četom je od podruge tisuće junaka navalio 1596. godine na 8000 Turaka. Ali hrvatsku vojsku izdadoše Vlasi, te su Hrvati bili pobijeđeni. U boju je poginuo i senjski biskup Antun Gospodnetić sa više kanonika. Srećniji bijaše ban Ivan Drašković, koji je kod Kostajnice iste godine potukao združene Turke i Vlahe. Habsburgovci su češće moljakali mir od turskih sultana. Ali su svi mirovni ugovori malo koristili Hrvatskoj. Bosanski su Turci sve pod zaštitom mira navaljivali na Hrvatsku. A kad bi Hrvati vratili šilo za ognjilo, ciknuli bi i Beč i Carigrad. Takav su sramotni mir sklopili Beč i Carigrad 1664. godine nakon slavnih pobjeda, što ih je izvojštila kršćanska vojska, a napose braća Nikola i Petar Zrinjski. Te je hrvatske junake slavio sav kršćanski svijet. Banu je Nikoli Zrinjskome poslao papa sliku vezenu u zlatu. Odlikovali su ga i franceski i španjolski kralj. No naskoro je 1664. godine slavnog junaka razderao u lovu vepar. Misle neki, da je to bio kršteni bečki vepar. Nikolin je brat ban Petar Zrinjski naumio iza sjajnih pobjeda potjerati Turke iz Like, Krbave i Slavonije. Bečki mu je to dvor kukavički zabranio. Nato se Petar složi s nekim madžarskim velikašima i s Francuskom, kako bi Hrvatsku i Ugarsku otrgnuli od bečkoga cara. I u Carigrad pošalje Petar Zrinjski svoga pouzdanika, da sklopi ugovor sa sultanom. No bečki je dvor doznao sve po svojim doušnicima. Petar Zrinjski i Fran Krsto Frankopan su nato bili optuženi, osuđeni i pogubljeni radi veleizdaje. Dva hrvatska junaka izgubiše glave u Bečkom Novom Mjestu 30. travnja 1671. godine kao žrtve njemačke pohlepe i habsburške vjerolomnosti. Golema su imanja zrinjska i frankopanska razgrabili bečki haračlije i grabljivci.

Hrvatski je narod uspreznuo, kad je čuo, da se Zrinjski složio s Turcima. A nije hrvatski narod znao, da je bečki dvor u mirovnom ugovoru bio dopustio Turcima, da mogu preko Hrvatske u Italiju u Mletke. Hrvatski narod nije mogao shvatiti, kako bi se njegov ban mogao složiti s nekrstom, protiv kojega je narod hrvatski stotine godina branio sveti križ, svoju grudu i kršćanski Zapad.

Uto je počela jenjavati i turska sila. Već su 1683. godine Turci bili poraženi pod Bečom s pomoću poljske vojske pod kraljem Sobjeskim. Poljska sklopi sveti savez s bečkim carem i

s republikom Mletačkom protiv Turaka. Kršćanska vojska zauze 1686. godine Budim, koji je 145 godina bio u turskoj vlasti. I u hrvatskim se zemljama uto digao narodni ustanak za oslobođenje od Turaka. Na čelo stadoše u Slavoniji fra Luka Imbrišimović, u Lici pop Marko Mesić, u Dalmaciji Stojan Janković, Ilija Smiljanić i drugi. Narodni su ustaše pomagali redovitoj vojsci bana Nikole Erdeda, pukovnika Ivana Makara, grofa Franje Ivanovića, baruna Stjepana Vojnovića i drugih vojvoda. Malo pomalo dođe u kršćanske ruke Lika i Krbava, Dalmacija i veći dio Slavonije. U to doba 1690. godine povede patrijar Arsenij Černojević bježeći pred Turcima 36.000 srpskih porodica u Srijem, u Slavoniju i u južnu Ugarsku. Ti su srpski bjegunci pomogli Hrvatima, te oslobodiše 1691. godine čitavu Slavoniju. Bosna je morala još dugo čekati. A kad ju je konačno dobio hrvatski kralj Habsburgovac, nije je htio spojiti s materom zemljom Hrvatskom. Trebalo je muke i borbe, dok su s Hrvatskom združene i one druge osvojene pokrajine. U Dalmaciji je i u Istri Austrija podupirala šačicu Talijana, a u Slavoniju i Srijem je naseljavala Nijemce, Madžare i Srbe, samo da se Hrvatska ne osili. Uza sve to je Bog obranio Hrvatsku od propasti. O kukavne se ostanke slavne kraljevine Hrvatske polomiše oštri zubi pomamna turskog Osmanlije. Nekrstov se val razbio o predziđe kršćanstva, pa nije mogao poplaviti kršćanske Evrope.

7. Posve katolička kraljevina.

Dok se Hrvat tako očajno borio proti turskoj sili na garištu cvijetnih svojih sela i gradova, kršćanski je Zapad trovalo i razdiralo veliko protestantsko krivovjerje. U Njemačkoj se diže godine 1517. rasfratrica Martin Luter, koji se oženi s nekom raskoludricom, pa poče tobože obnavljati ili reformovati Crkvu. Sav je bijes uperio protiv rimskoga pape, pa je htio da uništi njegovu vlast. Proglasio je, da je dosta samo vjerovati, a dobrih djela da ne treba. Zato je zabacio i sv. misu i većinu sv. sakramenata i crkveno učiteljstvo. A sve je biskupe, svećenike i redovnike pozvao, da se ožene. Svjetovne je knezove pozivao, da oslobode Crkvu od tobožnjega papina jarma. Taj je njemački krivovjerac Luter našao dosta pristaša među lakomim njemačkim plemstvom i pokvarenim svećenstvom. Po njemu se pristalice prozvaše lutorani. A prozvali su se i protestanti, jer su 1529. godine prosvjedovali ili protestovali u gradu Špajeru protiv

saborske odluke, da se katolicima dopusti slobodno ispovijedati katolička vjera u lutoranskim krajevima. Iza tog se njemačkog krivovjerca Lutera pomolio u Švicarskoj drugi krivovjerac raspop Cvingli, a poslije i francuski krivovjerac Kalvin, kojega su potjerali iz Franceske. I Kalvin je stekao mnogo pristaša. S vremenom su svi ti odmetnici od Crkve katoličke nastojali, da se među sobom sjedine. Ali zaman. Dapače se pocijepaše na više ogranaka. Neki su počeli tvrditi, da ni Isus nije Bog, pa su zabacili gotovo sve kršćanske istine.

Iz Njemačke su se i iz Švicarske protestanti raširili i u bratsku nam Sloveniju i u Ugarsku. Iz Slovenije su počeli dolaziti protestantski propovjednici i u Hrvatsku. A i Madžari uzeše raditi, ne bi li se i Hrvati odmetnuli od katoličke vjere. Našlo se dašto i u Hrvatskoj nekoliko zalutalih popova, koji su prionuli uz protestantizam. Neki su pošli i u Njemačku i ondje počeli tiskati protestantske knjige na hrvatskom jeziku, i to glagolskim, ćirilskim i latinskim slovima. A neki su hrvatski velikaši i zaštićivali protestantske propovjednike. Ali hrvatski je narod mislio drugačije. Vjeran katoličkoj vjeri nije ni za ovo krivovjerje htio ni da čuje. Već je 1597. godine izjavio ban Ivan Drašković na požunskom saboru: «Volim, da čitava moja kraljevina Hrvatska prekine svaku svezu s krunom ugarskom, nego dopustiti, da se u Hrvatsku uvede duševna kuga (protestantska vjera), a za moju domovinu najsramotnija ljaga.»

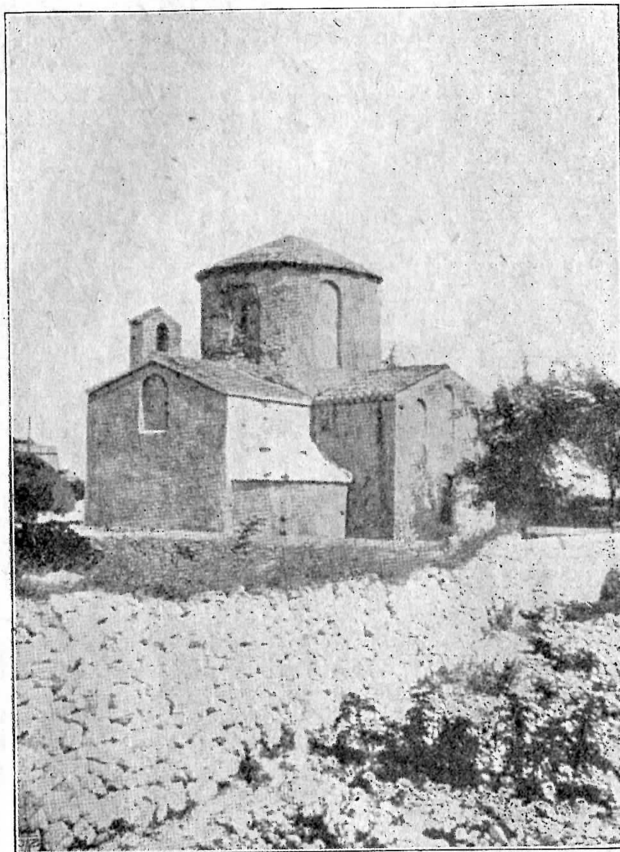
Kralj je Rudolf, protivnik protestanata, potvrdio u Ugarskoj odredbe u prilog katoličkoj Crkvi, a zabacio je pritužbe i molbe protestanata. Nato je madžarski plemić protestant Stjepan Bočkaj digao bunu. Turski ga je veliki vezir dapače okrunio za kralja Ugarske i Erdelja. Bočkaj pozove i hrvatskoga bana Ivana Draškovića, da ga prizna kraljem. Ban nije htio ni čuti, a Bočkaj bijesan pošalje vojvodu Grgura Nemeta protiv Hrvatske. Taj se madžarski vojskovođa Nemet nije ni usudio preko Drave. A ban Drašković povede hrvatsku vojsku i kod Kermenda razbije madžarske protestante i Turke. Još prije te je pobjede odredio hrvatski sabor u Zagrebu na Griču 5. srpnja 1604. godine jednoglasice, da se iz Hrvatske imaju izbaciti svi krivovjerci, a napose propovjednici, što dolaze iz Štajerske ili otkudgod. Na obranu su prave stare vjere pozvali Hrvati novi red isusovce, koji uzeše kod nas živo raditi na vjerskom i prosvjetnom polju.

Na požunskom su saboru 1608. godine Madžari opet stali raditi, da se protestantizam uvede i u Hrvatsku. Ali hrvatski

ban Toma Erdedi trže mač i zagrmi: «Ovim ćemo mačem istrijebiti tu kugu (protestantsku vjeru), ako nam dođe na vrata. Još imamo tri rijeke: Savu, Dravu i Kupu. Jednu ćemo tim novim gostima dati da piju.» U Požunu su na tom saboru sklopili ugarski i austrijski staleži (zastupnici) savez protiv Turaka. I hrvatski su staleži (zastupnici) pristupili tome savezu u svemu, samo nisu prihvatili protestantsku slobodu vjere. A 27. listopada 1609. godine ponovio je hrvatski sabor složno i jednoglasno, da se u hrvatskoj kraljevini ne dopušta tuđa vjera: «Ako li se zaleti u ovu kraljevinu kakavgod krivovjerski propovjednik te počne sijati kukolj, slobodno je svakome toga propovjednika uhvatiti i odvesti banu ili biskupu. A uvađače i prestupnike treba kazniti po zakonu.» Godine 1628. je odredio hrvatski sabor, da se u Hrvatsku krivovjerci ne mogu primati ni u njoj nastaniti ni steći kuća ni imanja. A steknu li što, ima im se sve zaplijeniti. Biskup ima na to paziti, a ban će mu pomagati s oružanom silom. Na požunskom je saboru 17. lipnja 1647. godine izjavio protonotar i poslanik Hrvatske i Slavonije, «da naša kraljevina Hrvatska i Slavonija ne će nestalne i nemirne i t. zv. slobodne vjere, nego hoće uvijek kao i dosele da prijanja uza stalnu katoličku rimsku vjeru.» Budimski je sabor 2. rujna 1790. godine dopustio slobodu vjere lutoranima i kalvincima. Ali hrvatski ban Ivan Erdedi izreče: «Svečano prosvjedujem i protivim se, da se ta sloboda proteže preko granica kraljevine Ugarske, a tu se razumije kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija.» Istinu je napisao hrvatski sabor u Varaždinu 8. studenoga 1621. godine, da je Hrvatska vazda vjerna i katolička kraljevina.

Vjernost su i odanost katoličkoj vjeri zasvjedočili Hrvati i u tako zvanom tridesetgodišnjem ratu, što se od godine 1618. do 1648. vodio u Njemačkoj i u Ugarskoj između protestanata i katolika. Hrvatske je čete vodio najprije Juraj Zrinjski, otac junaka Nikole i Petra. A kad je Austrija u znak zahvalnosti dala Jurja Zrinjskoga otrovati rotkvom, ratovali su Hrvati na raznim bojištima pod raznim vojvodama. Po svoj su Njemačkoj u tom velikom ratu Hrvati posijali svoje kosti. Pobijedili su, a valjda i pogubili i švedskoga kralja Gustava Adolfa 1632. godine kod Licena. Hrvati su ratujući onda doprli i u Francusku sve do blizu Pariza. I danas Francuzi zovu ovratnik kravat (t. j. Hrvat), jer su Hrvati nosili visoke ovratnike ili jake. Habsburgovci su i u tome ratu plaćali Hrvatima svojim starim vjerolomstvom. Ali hrvatski narod nije ratovao samo

za vladare krivokletnike, nego za svoju staru pravu katoličku vjeru. Hrvati su i u tom dugom ratu pokazali, da je imao pravo hrvatski ban Nikola Erdedi, kad je Hrvatsku nazvao posve katoličkom kraljevinom („regnum catholicissimum“).



Kapela sv. Križa hrvatskog prijestolnog dvora u Ninu.*

* Ta je kapela bila u Ninu u prijestolnom dvoru hrvatskih knezova i kraljeva. Od cijelog tog dvora, koji je porušen, ostala je samo ova kapelica, koja je sagrađena još prije kralja Tomislava.

8. Hrvatska narodna duša.

Narod je hrvatski bila prožela od najstarijih vremena kršćanska uljudba (kultura), katolička prosvjeta. Dašto, u vjekovnim borbama za svoj opstanak i za svetu vjeru nije hrvatski narod mogao njegovati znanosti i umjetnosti poput drugih naroda, koje je zaštićivalo ovo naše predziđe kršćanstva. Ali ni u tome nisu naši pređi bili posljednji. Već je za hrvatskih narodnih vladara bila Hrvatska posuta bijelim crkvama i benediktovskim samostanima. U Hrvatskoj se razvio i posebni slog ili način u gradnjama. To je bio tako zvani hrvatski slog. Crkve su ukrasivali naši klesari, vajari, rezbari i slikari. Lijep je spomenik crkva sv. Stošije u Zadru. Kasnije se dižu ponajviše crkve i u romanskom i u gotskom slogu. A te crkve opet rese najviše umjetnici Hrvati, koji izrađuju lijepe kipove, rezbarije i slike. Osobito su nježne slike u starim našim crkvenim knjigama. Najviše je umjetnika dala Dalmacija. Tu su bile krasne crkve, oltari, slike i rezbarije u Dubrovniku, u Splitu, u Šibeniku, u Trogiru i drugdje. Ali ih je bilo i u Istri i u bijelom Zagrebu i po drugim stranama. Mnogo je toga već propalo, ali mnogo i ostalo. A sve te građevine i umjetnine svjedoče, da ih je radila živa vjera hrvatskoga naroda, vjera katolička.

Neumrla su slikarska djela izradili i ostavili osobito slikari Andrija Medulić Šibeničanin (umro godine 1582.), Julije Glović Vinodolac (umro 1578. godine), pa više njih pod imenom Skiavone.*

Naši su se hrvatski pređi odlikovali i na znanstvenom polju. Samo su pisali svoja djela većinom latinski. Istom su kasnije stali pisati i hrvatski. Bilo je Hrvata učenih bogoslova, povjesničara, pravnika, filozofa, liječnika, prirodoslovaca i drugih učenjaka. Desio se koji taj, te je i zastranio. No poprijeko su svi hrvatski učenjaci bili djeca svoga naroda, prožeti i odani katoličkoj vjeri. Bilo je i svjetovnjaka, poput slavnog hrvatskog pjesnika i pisca Marka Marulića, koji su napisali i neumrla bogoslovska djela.

No misli su i osjećaje hrvatske duše najbolje istakli hrvatski pjesnici. Nisu naši stari pjesnici pjevali samo nabožne pjesme i crkvena prikazanja, nego su napisali djela razne ruke. Dašto, sve pjesme nisu jednake cijene. Ali se opet mi Hrvati

---

* Skiavone je talijanski naziv za naše ime Slovinac. U staro su se naime doba Hrvati u Dalmaciji zvali Slovinci.

možemo ponositi, da smo imali velikih pjesnika i u staro doba, kad je pjesma i u većih naroda bila u povoju. A baš pjesme naših boljih i najboljih pjesnika prožimlje pravi kršćanski katolički duh. Već je jedan od prvih najvećih pjesnika hrvatskih Marko Marulić opjevao slavu udovice Judite i čiste Suzane. Petar Zoranić je u velikoj pjesmi «Planine» uza staru hrvatsku slavu prikazao pravi kršćanski život. I starac je Mavro Vetranić u svome «Putniku» (Pelegrinu) ocrtao borbu duše protiv strasti i opačina. Juraj Baraković je opjevao u «Jaruli» objavu Božju starog i novog Zavjeta. Sudac je Jerolim Kavanjin u velikoj pjesmi «Bogatstvo i ubožtvo», prikazao skupa i bogoslovlje i sve znanje. Junij Palmotić je složio u velikoj pjesmi «Kristijadi» život Isusov, a u «Pavlimiru» je opisao borbu kršćanstva s poganstvom. Ignjat Đorđić je napisao krasne «Uzdahe Mandaljene pokornice» i «Saltijer slovinski». I tako to ide među starim hrvatskim pjesnicima sve redom. A najveći je starinski hrvatski pjesnik Ivan Franjin Gundulić uz lijepe pobožne «Suze sina razmetnoga» ispjevao veliku pjesmu «Osman». Tu je živo ocrtao borbu kršćanstva s Osmanlijama, borbu križa s polumjesecom. No najbliži je narodnoj duši fra Andrija Kačić Miošić. Njegove su pjesme bile i ostale pravi razgovor ugodni naroda hrvatskoga. A u tom razgovoru starac Milovan (to jest sam pjesnik Kačić) slavi sve junake, što su vojevali za križ Isusov. U pjesmi je o propasti Carigrada pokazao žalosne posljedice grčke oholosti i zaslijepljenosti. Pravoslavni se Grci ne htjedoše združiti sa središtem kršćanstva, pa ih je Bog predao u ruke nekrstu.

Kačić je pjevao na narodnu i o onom, što je narodu najmilije. A tko čita i sluša narodne pjesme, što nikoše u Hrvatskoj, opazit će, da su i te pjesme prožete kršćanskom mišlju. Hrvatski pjevač slavi i Hrvate i tuđe junake, koji proliše krv za slavu križa Isusova. Uz pjesmu se tu i tamo prislanja i narodna pripovijetka. Imamo više hrvatskih pučkih pripovijedaka o Bogu i svetom Petru. Svakako je zanimljivo, da u tim pripovijetkama Boga redovito prati sveti Petar, a ne drugi koji svetac. A Bog na zagovor sv. Petra redovito čini čudesa. Narod, koji to pripovijeda, mora biti uvjeren, da Petar iza Boga ima na zemlji najveću vlast. A Petar živi u svojim nasljednicima rimskim papama. Narodne su poslovice možda dodatak i tumač pripovijetkama o sv. Petru. U poslovice je zbio naš narod svoju mudrost i iskustvo. Pa evo, kako umuje Hrvat: Nije vjera komad sira. Nema Boga nad Bogom. Vjera je istina, a istina je Bog. Jedan Bog, a jedna Božja vjera. U Trojstvu se Bog rodio. Jedan Bog, jedan Rim.

Hrvatska krvava prošlost te hrvatsko umjetno i narodno blago svjedoči jasno i očito, da je hrvatska narodna duša kršćanska, katolička. I ta je katolička duša više od tvrdih zidina i od ubojnog oružja učinila, da je mala Hrvatska bila duge vijekove i ostala predziđe kršćanstva.

9. Kuda ćemo?

Car je Josip II., sin Marije Terezije, držao poput starih njemačkih silnika, da je s Bogom podijelio svijet. Nebo je prepuštao Bogu, ali je sve u svome carstvu svojatao za se. Upletao se u sve. Sve je htio prekrojiti po svoju, pa i vjeru i Crkvu. Tako je godine 1781. proglasio u svem njemačkom carstvu slobodu vjere. Pod njegovom se zaštitom lažni tako zvani liberalizam, iza kojega se zapravo bezvjerstvo sakriva, raširio i po Hrvatskoj, a i slobodni zidari, koji su glavni današnji bezvjerci i protivnici katoličke Crkve, u to su doba osnovali svoje lože (organizacije). Josip II. je htio od katoličkih svećenika učiniti državne pandure, pa ih je dao tako uzgajati. Duh je Josipa II., t. zv. jozefinizam, zarazio i hrvatsku inteligenciju, a donekle i svećenstvo. Nestalo je pomalo onih slavnih banova, koji su bili spremni tuđinsku kugu i sramotnu ljagu utopiti u hrvatske rijeke. Na bansku su stolicu dolazili odmetnici i tuđi ulizice. Hrvatska se inteligencija sve više opijala liberalizmom, koji ugađa čovječjoj taštini, jer uči, da je čovjek sebi jedini gospodar, pa može raditi, što hoće. Taj je liberalizam, šireći se ovuda već oko 140 godina, postao i među Hrvatima nažalost već tako jak, da je okužio ne samo gradove, nego i mnoga hrvatska sela. I sve se jače širi kao kuga pomoću bezvjerskih novina i knjiga, koje zaražuju i truju duše. Bezvjerski ih bogataši, osobito framasuni (slobodni zidari), plaćaju i izdavaju, a neuki ih narod uzima ne znajući, kakvo mu zlo odatle prijeti. Uz to su se u najnovije vrijeme i polutanske i krive neke vjerske sekte iz tuđine pomalo počele uvlačiti i u Hrvatsku. Obilaze nekakvi smutljivci već i po nekim hrvatskim selima, pa mame neuki svijet u nazarence, adventiste i kako se već svi ti krivovjerci ne zovu. A i to je maslo slobodnih zidara (framasuna), koji svojim novcem plaćaju agitatore, da ta krivovjerja šire, pa idu i nude narodu svakakve krivovjerske knjige o propasti svijeta, proti papi i tako redom. Konačno se digoše i neki bivši katolički svećenici, koji pod okriljem slobodnih

zidara tegnuše da tobože obnove katoličku Crkvu, pa su osnovali najprije hrvatsku t. zv. narodnu vjeru. A kad su vidjeli, da im je slab poduporanj, pa svaki vjetrić može oboriti njihovu krpariju, bacili su se u krilo neke njemačke krive vjerske sljedbe, koja se zove srarokatoličkom, premda nema već nekoliko tisuća sljedbenika i premda je nastala prije 54 godine. Zove se u nas sada hrvatskom, a svaki zna, da je njemačka i da je pomažu oni, koji nerado gledaju, da je hrvatski narod vjeran svojoj katoličkoj vjeri.

No hrvatski narod ne će poslušati zamamljivi glas kojekakvih odmetnika i zavodnika ni s ove ni s one strane, nego će ustrajati u djedovskoj vjeri. Svi, koji u hrvatskom narodu rade proti katoličkoj vjeri i Crkvi, moraju propasti. U hrvatskom narodu ne mogu protivnici Božji trajnije i općenitije uspjeti. Hrvatski je narod proživio strašnije dane i teže kušnje, nego što ih proživljuje danas. No u svim je kušnjama ostao vjeran zavjetu svojih slavnih pređa, vjeran Bogu i svetoj rimskoj katoličkoj i apostolskoj Crkvi. Hrvatska je duša katolička. A ta se duša ne će nikad iznevjeriti svojoj prošlosti, nego će ostati predziđe kršćanstva.



SADRŽAJ.



TISKARA NARODNE PROSVJETE
U ZAGREBU